

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Центр підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів

Кафедра політичних теорій

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ»

Виконала: здобувачка вищої освіти 2
курсу заочної форми навчання
галузь знань – 28 «Публічне управління та
адміністрування»
спеціальність 281 – «Публічне управління
та адміністрування»
Паламар Ірина Юріївна
Керівник – д.і.н., проф. Кормич Л.І.
Рецензент – д.політ.н., проф. Вітман К.М.

Одеса – 2024

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	6
1.1. Громадська участь в процесі публічного управління: сутність, форми, рівні, правові основи	6
1.2. Сучасні моделі громадської участі в публічному управлінні	20
Висновки до 1 розділу	33
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ	35
2.1. Цифрові інструменти громадської участі	35
2.2. Електронна демократія: стратегії розвитку та інструменти залучення та участі громадян у контексті моделей демократії	41
2.3. Онлайн-платформи та мобільні додатки для участі громадян	49
Висновки до 2 розділу	54
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	56
3.1. Особливості громадської участі в умовах воєнного стану	56
3.2. Інноваційні проекти громадської участі у повоєнному відновленні	63
Висновки до 3 розділу	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	89

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що сучасний світ перебуває у процесі трансформації, що зумовлено швидким розвитком цифрових технологій, посиленням глобалізаційних процесів та зростанням запитів суспільства на демократизацію державного управління. У цих умовах участь громадян у публічному управлінні набуває не лише практичного, а й стратегічного значення. Забезпечення прозорості, підзвітності та інклюзивності управлінських рішень є базовими принципами функціонування демократичної держави, а інноваційні форми громадської участі стають важливим інструментом для реалізації цих принципів.

Особливо актуальним є впровадження нових механізмів громадської участі для України, яка перебуває у стані війни, відновлення та адаптації до сучасних викликів. Воєнний стан суттєво вплинув на можливості громадян брати участь у прийнятті рішень через традиційні форми, такі як громадські слухання, загальні збори та інші публічні заходи. Водночас використання цифрових інструментів, таких як електронні петиції, онлайн-опитування, платформи для електронної демократії, дозволяє зберігати зв'язок між владою та громадою навіть у надзвичайних умовах. Крім того, Україна зараз перебуває на етапі інтеграції до європейської спільноти, що передбачає приведення її політичних та управлінських механізмів до відповідності європейським стандартам. У цьому контексті інноваційні форми громадської участі є важливою складовою належного врядування (Good Governance), яке акцентує увагу на підзвітності, прозорості та інклюзивності управлінських процесів.

Важливість теми також зумовлена повоєнним відновленням України, яке потребує комплексного підходу до залучення громадян до прийняття рішень. Громадська участь є не лише механізмом контролю, а й важливим інструментом мобілізації ресурсів громади, підвищення рівня довіри до органів влади, а також створення сталих рішень, які враховують інтереси різних соціальних груп. У контексті цифровізації суспільства інноваційні інструменти громадської участі, такі як платформи електронної демократії,

мобільні додатки, соціальні мережі дозволяють розширити доступ до публічного управління та залучити нові соціальні групи, зокрема молодь, внутрішньо переміщених осіб, людей із віддалених територій.

Різні аспекти інноваційних форм участі громадян у публічному управлінні стали предметом досліджень багатьох науковців. Зокрема, увагу до цієї тематики приділяли такі українські дослідники: Т. Андрійчук, Л. Антонова, А. Варягіна, Н. Галіцина, Н. Грішина, М. Грузд, О. Зарічний, П. Клімушин, А. Кормич, Л. Кормич, Г. Кухарева, А. Лебідь, Д. Левченко, Ю. Лукашевський, П. Мажола, Г. Панченко, І. Пирога, М. Трещов, О. Чабан, Б. Шевчук, О. Шиць, та ін. Серед зарубіжних вчених слід виокремити авторів: Б. Барбер, С. Белламі, Р. Гібсон, Л. Дахберг, С. Коулман, Р. Лінднет, Ф. Парвін, С. Чамбе та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи – аналіз інноваційних форм участі громадян у публічному управлінні, дослідження їхньої ефективності в умовах сучасних викликів, визначення тенденцій розвитку громадської участі під час воєнного стану та перспектив її застосування в повоєнний період.

Для досягнення даної мети були поставлені такі *завдання*:

- розкрити сутність, форми, рівні та правові основи громадської участі у публічному управлінні.
- дослідити сучасні моделі громадської участі у контексті публічного управління.
- вивчити цифрові інструменти, що сприяють залученню громадян у процес публічного управління.
- провести аналіз електронної демократії та онлайн-інструментів для участі громадян.
- визначити особливості громадської участі в умовах воєнного стану.
- оцінити перспективи реалізації інноваційних проєктів громадської участі в процесі повоєнного відновлення України.

Об'єктом дослідження виступає громадська участь у публічному

управлінні.

Предметом дослідження є інноваційні форми участі громадян в публічному управлінні.

Основні методи дослідження. Методологічну основу роботи становлять системний підхід до вивчення громадської участі у публічному управлінні, структурно-функціональний аналіз, порівняльно-правовий метод, метод контент-аналізу, а також емпіричні методи, зокрема аналіз статистичних даних і опитувань.

Наукова новизна магістерського дослідження полягає у комплексному аналізі інноваційних форм громадської участі, зокрема цифрових інструментів, в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення. Визначено перспективи їх застосування в публічному управлінні України, а також обґрунтовано необхідність інтеграції сучасних механізмів е-демократії в управлінські процеси. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення механізмів залучення громадян у публічне управління, розвитку цифрових інструментів участі, а також під час розроблення стратегій повоєнного відновлення України.

Структура магістерської роботи. Робота містить вступ, три розділи, що включають сім підрозділів, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

1.1. Громадська участь в процесі публічного управління: сутність, форми, рівні, правові основи

Концепція громадської участі в системі публічного управління передбачає надання громадянам можливості впливати на управлінські рішення, які стосуються їхнього життя. У науковій літературі та аналітичних матеріалах терміни «залучення» та «участь» часто використовуються як синоніми. Проте ці поняття мають суттєві відмінності. Головна різниця полягає в тому, яку роль відіграють громадяни в кожному з цих процесів.

Залучення громадян передбачає їхню активну участь у ініціативах, запропонованих органами публічної влади. Натомість участь громадян відрізняється тим, що ініціатива виходить саме від громадян. Таким чином, залучення є більш орієнтованим на співпрацю в межах існуючих пропозицій, тоді як участь підкреслює автономну активність громадян у формуванні чи впливі на управлінські процеси [51, с. 455]. Залучення громадян є ініціативною «згори донизу», що запускається органами публічної влади, тоді як участь громадян характеризується низовою ініціативною, яка діє за принципом «знизу догори». У сучасних умовах спостерігається певне зниження рівня громадської участі у здійсненні громадського контролю в системі публічного управління. Це зумовлено низкою чинників, серед яких ігнорування органами публічної влади ініціатив, що надходять від громадськості, та імітація взаємодії з нею, що замінює реальне врахування громадської думки і підтримку громадських ініціатив. Водночас низький рівень інформування громадян через порушення комунікації між органами публічної влади та громадськістю, включаючи недостатню поінформованість про існуючі механізми і форми громадської участі, є додатковою перепорою для активної

участі населення. Ситуацію ускладнює високий рівень корупції на всіх рівнях влади, що підриває довіру до управлінських структур і ускладнює взаємодію громадян із владою. Неефективність існуючих інструментів громадського контролю, які часто не досягають своєї мети, також є важливим фактором зниження громадської активності.

Крім того, нерозуміння громадянами особливостей функціонування органів публічної влади, зокрема місцевого самоврядування, призводить до зневіри у власних можливостях впливати на прийняття рішень. Бюрократичні перешкоди в роботі органів публічної влади, які порушують терміни розгляду звернень громадян, надання відповідей на інформаційні запити та петиції, створюють додаткові труднощі. Окремо слід зазначити декларативний характер діяльності дорадчо-консультативних органів, які часто не мають реального впливу на прийняття рішень і є формальністю.

Вивчення форм, рівнів та правових основ громадської участі є важливим для розуміння і подолання цих проблем. Таке дослідження сприятиме активізації громадської участі в системі публічного управління, створенню умов для більш ефективного діалогу між громадськістю та владою, а також підвищенню довіри громадян до управлінських інституцій.

Ефективний громадський контроль неможливий без активної участі громадян у діяльності органів публічної влади. Для реалізації демократичних стандартів громадської участі держава повинна створити належні умови, що сприятимуть активному залученню громадськості до формування державної політики. Зокрема, необхідно впровадити ефективні механізми інформування громадян про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування. Це дозволить громадянам долучатися до процесу розробки, обговорення і ухвалення як загальнодержавних рішень, так і рішень на рівні територіальних громад, а також здійснювати контроль за їх виконанням.

Громадська участь визначається як забезпечення залучення громадян до управлінських процесів за допомогою різноманітних методів і форм. З позиції італійських дослідників, громадська участь є «безперервним процесом

взаємодії між громадськістю та органами влади, відповідальними за підготовку, прийняття та реалізацію рішень». Вона охоплює засоби, спрямовані на розуміння проблем, інформування громадськості, вивчення її думки, пріоритетів і переваг, які визначають громадське ставлення до дій влади.

Активна участь громадян забезпечує взаємний обмін інформацією між владою та суспільством, сприяючи формуванню прозорих і обґрунтованих рішень. Це також дозволяє створити умови для ефективної реалізації громадського контролю за діяльністю органів влади, забезпечуючи відповідальність і підзвітність публічної влади перед суспільством [107].

У науковій літературі процес громадської участі класифікують по-різному, залежно від ступеня впливу суспільства на прийняття рішень. Зокрема, відповідно до класифікації Ш. Арнштайн, громадська участь поділяється на вісім рівнів. Ці рівні, за рівнем впливу громадян, можна умовно згрупувати у три основні категорії: відсутність участі, обмежена можливість участі та реальна (ефективна) участь [86].

Особливості рівнів громадської участі можна охарактеризувати через кілька ключових аспектів. Перші два рівні громадської участі відзначаються імітацією взаємодії влади з громадськістю, що замінює реальну участь маніпулятивними практиками або формальними заходами, які не впливають на прийняття управлінських рішень. На цих рівнях громадськість фактично позбавлена можливості впливати на управлінські процеси, що часто призводить до конфліктів між органами публічної влади та громадянським суспільством. Цей підхід, зокрема на рівнях маніпуляції та «терапії», спричиняє високий рівень незадоволеності основних потреб громадян.

Третій і четвертий рівні характеризуються обмеженою участю громадськості у вирішенні суспільно важливих питань. Вони передбачають можливість громадян отримувати інформацію та висловлювати свої думки, проте без гарантії, що ці думки будуть враховані органами, які приймають рішення. Вплив громадськості на цих рівнях залишається низьким.

П'ятий рівень участі, який можна назвати рівнем врахування громадської думки, передбачає часткове врахування позиції громадян. На цьому рівні вже можна спостерігати середній рівень впливу громадськості на процес ухвалення рішень.

Шостий, сьомий і восьмий рівні забезпечують реальну участь громадян у плануванні та прийнятті управлінських рішень. Ці рівні характеризуються широким спектром взаємодії влади та громадянського суспільства: від партнерської участі в переговорах із владою задля досягнення компромісу до ухвалення рішень через референдуми чи пряме громадське керування. Восьмий рівень, що є найвищим, передбачає суттєвий вплив громадськості на прийняття рішень із питань, важливих для суспільства, та забезпечує реальну можливість громадян впливати на управлінські процеси.

Успішність і ефективність залучення громадян до процесу громадського контролю в системі публічного управління безпосередньо залежить від правильного вибору форми участі, яка відповідатиме реальним можливостям громадськості та специфіці ситуації. У сучасних умовах поява нових потреб і інтересів, які артикуюються громадянами України, разом із їхнім прагненням впливати на процес прийняття рішень на державному та місцевому рівнях, зумовлюють розвиток нових форм участі та відкриття нових сфер для реалізації громадянських ініціатив.

Залучення громадян здійснюється у формах, які визначаються законодавством, нормативно-правовими актами місцевих органів влади або закріплюються практичним досвідом. Під формами залучення громадян розуміють конкретні дії, які здійснюються в межах визначених правових, організаційно-правових або організаційних рамок і які спрямовані на реалізацію прав та компетенцій членів територіальної громади. Ці форми залучення є інструментом, що забезпечує можливість громадян активно брати участь у вирішенні питань, важливих для їхньої громади та держави загалом [80].

Науковці сучасності виокремлюють два основних види участі громадян у процесах публічного управління: очну та заочну. Очна участь передбачає безпосереднє залучення громадян до ухвалення управлінських рішень та здійснення контролю за їх реалізацією. Така форма участі включає низку активностей, зокрема участь у громадських слуханнях, діяльності консультативно-дорадчих органів, комісіях, а також присутність на засіданнях сесій міських рад. Громадяни можуть брати участь у роботі «круглих столів», експертних та проєктних груп, загальних зборах мешканців громади, а також у діяльності квартальних і прибудинкових комітетів. Крім того, важливим елементом очної участі є залучення громадян до виборчого процесу, що є однією з основних форм реалізації демократичного контролю.

Заочна участь, або опосередкована, охоплює діяльність, яка здійснюється без фізичної присутності громадян, проте дозволяє їм впливати на ухвалення управлінських рішень і контролювати їх реалізацію. До таких форм належать подання інформаційних запитів та звернень громадян, у тому числі через електронні петиції, а також участь в онлайн-конференціях і дискусіях. Використання засобів інтерактивного спілкування, зокрема висловлення думок на офіційних вебсайтах органів публічної влади, є ефективним механізмом залучення громадян до обговорення актуальних питань. Заочна участь також включає листування з органами влади, участь у громадських опитуваннях та обговореннях, що дає змогу громадянам висловлювати свої позиції та впливати на ухвалення рішень навіть без фізичної присутності.

Таким чином, як очна, так і заочна участь є важливими інструментами громадянського впливу, кожен із яких має свої особливості та сфери застосування, сприяючи більш ефективному залученню громадян до процесів публічного управління.

Канадські дослідники Т. Беклей, Дж. Паркінс і Ш. Шепард запропонували класифікацію форм громадської участі, яка включає три основні категорії. Перша з них – непряма участь, яка передбачає процеси, що

не вимагають персональної комунікації між учасниками, тобто без «обличчям до обличчя». Прикладами таких форм є звернення громадян до представників влади, наприклад, шляхом написання листів, подання запитів, збирання підписів під петиціями, участь у референдумах або голосуваннях. Ці форми участі зазвичай використовуються для забезпечення колективного впливу громадян на ухвалення рішень чи відстоювання своїх позицій.

Друга категорія – пряма участь, яка базується на безпосередній персональній комунікації учасників. Цей тип участі передбачає взаємодію «обличчям до обличчя» та має дві основні підкатегорії. Першою з них є форми участі, корисні для малих груп, такі як громадські консультативні комітети, фокус-групи, семінари чи круглі столи, які забезпечують ефективний обмін думками в умовах обмеженої кількості учасників. Другою підкатегорією є форми участі, призначені для великої кількості учасників, наприклад, дні відкритих дверей, зустрічі в муніципалітеті або громадські слухання. Ці форми дозволяють залучати широку аудиторію та створюють платформу для обговорення суспільно важливих питань.

Третя категорія – новітні форми участі, які використовують електронні та інтернетні дистанційні технології. Ці форми стають дедалі популярнішими завдяки розвитку цифрових технологій і можливостям забезпечення дистанційної участі громадян. Вони включають використання електронних платформ, інтернет-опитувань, онлайн-конференцій та інших цифрових інструментів, які дають змогу громадянам висловлювати свою думку й брати участь у прийнятті рішень незалежно від їхнього місця перебування [75]. Таким чином, запропонована класифікація охоплює широкий спектр форм участі, що дозволяє громадянам обирати ті методи, які найкраще відповідають їхнім можливостям і потребам. Це сприяє зміцненню комунікації між громадянами та владою, підвищенню прозорості процесів публічного управління і розвитку демократичних принципів у суспільстві

Новітні форми участі, які найчастіше застосовуються в інтернет-просторі, спрямовані на масове і швидке поширення інформації, візуальну

презентацію та комп'ютеризацію інших форм громадської активності. Ці форми дозволяють громадянам ефективно взаємодіяти з органами публічної влади, долучатися до суспільно важливих ініціатив і впливати на прийняття управлінських рішень. Серед новітніх форм участі можна виділити кілька основних категорій.

По-перше, це форми електронної участі громадян, які включають використання електронних геоінформаційних технологій для об'єднання громадян у спільноти, створення та застосування різноманітних програмних продуктів. Такі технології дозволяють громадянам брати участь у процесах планування, управління та моніторингу рішень за допомогою інтерактивних карт, платформ для співпраці та цифрових аналітичних інструментів. Інтернетні форми участі, серед яких значну роль відіграють соціальні інтернет-мережі, забезпечують платформу для обговорення важливих питань, проведення громадських консультацій і обміну думками між громадянами та владою.

По-друге, важливе місце займають соціальні медіа, які є універсальним інструментом для залучення громадян до суспільного життя. Соціальні мережі, такі як Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn та інші, забезпечують можливість швидкого поширення інформації, організації громадських кампаній, збору підписів під петиціями та проведення інтерактивних опитувань. Вони стають платформою для формування громадської думки та залучення уваги до ключових суспільних проблем.

По-третє, новітні форми участі включають медійні інструменти, які поєднують традиційні засоби масової інформації з новими цифровими технологіями. Це можуть бути онлайн-трансляції засідань місцевих рад, інтерактивні вебінари, відеоконференції, цифрові платформи для обговорення проєктів рішень або громадських ініціатив. Такі інструменти забезпечують прозорість і відкритість процесів публічного управління, сприяють розвитку довіри громадян до органів влади та підвищують якість взаємодії між суспільством і державними структурами [31, с. 268]. Відзначимо, що новітні

форми участі є важливим елементом сучасного публічного управління, що забезпечує інтеграцію цифрових технологій у процеси ухвалення рішень. Їх використання сприяє більш активному залученню громадян до суспільного життя, підвищує ефективність громадського контролю та створює умови для прозорого і демократичного врядування.

У сучасній Україні всі перераховані прямі форми громадської участі є реальністю. Водночас, із розвитком інформаційних та цифрових технологій, їх ефективність поступово знижується. Такі традиційні форми, як громадські консультативно-дорадчі комітети, громадські слухання, громадські ради, поступово втрачають актуальність і відходять на другий план. Їм на зміну приходять сучасні, технологічні, і водночас більш дієві інструменти.

Науковець А. Варягіна акцентує увагу на тому, що у процесі громадської участі рідко застосовується лише одна форма – зазвичай використовується їх поєднання. Вибір відповідної форми участі є критично важливим для досягнення максимальної ефективності цього процесу. Особливо великий потенціал мають новітні інтернет-формати, оскільки вони одночасно відповідають двом важливим критеріям ефективності: «глибина» (забезпечення якісного діалогу між учасниками процесу) і «широта» (швидке та масове поширення інформації).

Однак, потенціал цих форм не завжди розкривається повною мірою. Однією з причин цього є недооцінка соціально-психологічних особливостей учасників громадського процесу. Додатково, недостатньо дослідженими залишаються чинники, які мотивують громадян до активної участі, а також способи подолання бар'єрів, що стримують залучення до суспільно значущих ініціатив [6, с. 175].

Громадська участь має ґрунтуватися на принципах, які сприяють її поширенню та заохоченню серед усіх суб'єктів, залучених до процесу прийняття управлінських рішень. Передусім, важливо забезпечити взаємоповагу між усіма учасниками, що є основою для чесної взаємодії та формування довіри. Повага до незалежності учасників, незалежно від того, чи

відповідають їхні погляди позиції органів публічної влади, є ключовим аспектом забезпечення відкритого діалогу. Водночас повага до ролі органів публічної влади, які несуть відповідальність і підзвітність за ухвалення рішень, сприяє взаєморозумінню між сторонами.

Необхідно також дотримуватися принципів відкритості, прозорості й підзвітності, що дозволяє всім сторонам мати доступ до інформації та брати участь у процесі на рівних умовах. Оперативність у взаємодії забезпечує надання своєчасного зворотного зв'язку, що сприяє ефективному прийняттю рішень. Принцип недискримінації та інклюзивності гарантує врахування думок менш привілейованих груп і найбільш уразливих верств населення, забезпечуючи їм можливість бути почутими.

Гендерна рівність і рівноправна участь усіх соціальних груп, зокрема молоді, людей похилого віку, осіб із інвалідністю та національних меншин, сприяє створенню більш інклюзивного суспільства. Нарешті, важливим принципом є доступність, яка передбачає використання зрозумілої мови та відповідних засобів участі – як офлайн, так і онлайн. Це забезпечує широке залучення громадян і сприяє ефективному функціонуванню механізмів громадської участі [30].

Ефективний системний діалог між органами виконавчої влади та громадськістю, спрямований на підвищення якості підготовки рішень із суспільно-важливих питань, можливий лише за умови активного залучення громадян і груп інтересів до процесу ухвалення таких рішень. Урахування громадської думки на всіх етапах підготовки та реалізації державної політики є ключовим фактором для забезпечення демократичності, прозорості й відповідальності органів влади.

Цей процес потребує наявності належних правових механізмів та процедур, які б забезпечували громадянам реальну можливість впливати на прийняття управлінських рішень. Водночас такі механізми повинні бути достатньо гнучкими та дієвими, щоб сприяти швидкому й ефективному ухваленню рішень, що відповідають інтересам суспільства. Цей баланс між

участю громадян і оперативністю рішень створює основу для формування стійкого суспільного діалогу та ефективного управління.

В Україні сформовано нормативно-правове поле, яке регулює процес громадської участі та створює умови для взаємодії громадян з органами публічної влади. Основою цього правового регулювання є Конституція України, яка гарантує громадянам право на участь у державному управлінні та свободу висловлення думки. Додатково важливу роль у забезпеченні громадської участі відіграють закони України, такі як «Про доступ до публічної інформації», який забезпечує відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади, надаючи громадянам право отримувати інформацію, необхідну для здійснення громадського контролю, а також «Про звернення громадян», що регулює процедуру подання звернень, скарг та пропозицій, спрямованих на захист прав і законних інтересів громадян.

Крім законодавчих актів, процес громадської участі регулюється постановами Кабінету Міністрів України. Постанова від 3 листопада 2010 року №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» визначає порядок організації та проведення консультацій з громадськістю, створення дорадчих органів та механізмів залучення громадян до ухвалення державних рішень. Ще одним важливим документом є постанова від 5 листопада 2008 року №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», яка встановлює механізми залучення громадських організацій та ініціатив до оцінки ефективності діяльності органів виконавчої влади [46].

Право громадськості на отримання повної та достовірної інформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства гарантоване Конституцією України. Стаття 40 Основного Закону визначає, що кожен громадянин має право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення, а також особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових чи службових осіб цих органів. Водночас на органи та посадових осіб покладено обов'язок розглядати такі звернення та надавати обґрунтовану

відповідь у встановлений Законом строк. Це положення Конституції є ключовим у забезпеченні відкритості діяльності влади, прозорості ухвалення рішень і залучення громадян до управлінських процесів, що сприяє формуванню довіри до інститутів влади та ефективному функціонуванню демократичних механізмів [34].

Закон України «Про звернення громадян» визначає порядок практичної реалізації конституційного права громадян України звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Цей закон дозволяє громадянам вносити пропозиції щодо покращення діяльності державних органів, виявляти недоліки в їхній роботі, а також оскаржувати дії посадових осіб. Зокрема, громадяни можуть звертатися з пропозиціями, які в цьому контексті визначаються як звернення, що містять поради чи рекомендації щодо діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, депутатів різних рівнів або посадових осіб. Пропозиції також можуть включати думки громадян стосовно врегулювання суспільних відносин, покращення умов життя, удосконалення правової бази, а також розвитку соціально-культурної та інших сфер діяльності держави й суспільства. Таким чином, закон створює правову основу для конструктивного діалогу між громадянами та владою, сприяючи залученню громадськості до процесів управління й формування державної політики [62].

Основною метою Закону України «Про доступ до публічної інформації» є забезпечення реалізації права кожного на доступ до публічної інформації. Закон визначає механізми для дотримання цього права, зокрема встановлює гарантії, які забезпечують надання публічної інформації, та прописує поетапний порядок доступу до неї. У документі також наведено чіткі визначення таких понять, як конфіденційна, таємна та службова інформація, а також регламентовано порядок її отримання. Крім того, закон встановлює процедуру подання запиту на інформацію, строки його розгляду та задоволення, а також механізми оскарження рішень, дій або бездіяльності розпорядників інформації [57].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» встановлює порядок проведення консультацій з громадськістю, який визначає ключові вимоги до організації та здійснення консультацій органами виконавчої влади з питань формування та реалізації державної політики. Основна мета таких консультацій – залучення громадян до процесу управління державними справами, забезпечення вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також гарантування гласності, відкритості та прозорості їхньої діяльності.

Консультації з громадськістю спрямовані на встановлення системного діалогу між органами виконавчої влади та громадськістю, що сприяє підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного та суспільного життя з урахуванням громадської думки. Вони створюють умови для активної участі громадян у процесі розроблення проєктів управлінських рішень, тим самим зміцнюючи довіру до влади, покращуючи комунікацію та забезпечуючи врахування інтересів громадськості на етапі формування державної політики [58].

Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976, регламентує процедуру організації та підтримки громадської експертизи, яку здійснюють інститути громадянського суспільства та громадські ради. Ці громадські ради створюються відповідно до Типового положення про громадську раду при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських, районних державних адміністраціях.

Відповідно до положень пункту 2 цього Порядку, громадська експертиза є складовою механізму демократичного управління, що дозволяє інститутам громадянського суспільства та громадським радам проводити оцінку діяльності органів виконавчої влади. Це включає аналіз ефективності

ухвалення і реалізації рішень такими органами, а також підготовку рекомендацій щодо вирішення суспільно значущих проблем. Метою цієї експертизи є врахування підготовлених пропозицій органами виконавчої влади в їхній подальшій роботі, що сприяє підвищенню прозорості, відповідальності та ефективності державного управління [61].

Також вартий уваги Закон України «Про публічні консультації», який ще не набрав чинності [64], їхній вплив на забезпечення ефективної комунікації між владою та громадськістю, а також на розвиток прозорості процесу прийняття управлінських рішень.

Закон визначає публічні консультації як діалог між владою та суспільством, спрямований на врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Він запроваджує обов'язковість таких консультацій для центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування та визначає основні принципи їх проведення.

Однією з важливих новел є закріплення у Законі обов'язковості публічних консультацій під час розроблення проектів нормативно-правових актів. Це стосується документів, які можуть вплинути на суспільні інтереси, права, свободи та обов'язки громадян. Таким чином, суспільство отримує механізм прямого впливу на процес ухвалення рішень [105].

Крім того, закон передбачає застосування сучасних інформаційних технологій для організації публічних консультацій. Зокрема, акцентується увага на створенні та використанні електронних платформ, які сприятимуть участі громадян у консультаціях незалежно від їхнього місця проживання. Це дозволить залучити до процесу ширше коло зацікавлених сторін.

Також у документі закладено вимоги до прозорості процесу консультацій. Органи влади зобов'язані оприлюднювати інформацію про їх проведення, включаючи результати обговорень, на офіційних вебсайтах та в інших доступних джерелах інформації. Це сприятиме підвищенню довіри до

органів влади та забезпечить можливість громадськості контролювати врахування їхніх пропозицій.

Закон «Про публічні консультації» є важливим кроком на шляху до демократизації державного управління. Його впровадження дозволить розширити можливості громадськості для участі у формуванні політики, забезпечити більшу прозорість та підзвітність органів публічної влади, а також сприятиме зниженню рівня конфліктів між владою та громадянами

Громадська участь у процесі здійснення громадського контролю в системі публічного управління передбачає інтеграцію та взаємодію з широким колом зацікавлених сторін. Цей процес має враховувати думки не лише широкої громадськості, а й експертного середовища, представницьких груп, а також вразливих та відчужених осіб, забезпечуючи їхній доступ до обговорення і впливу на прийняття управлінських рішень. Важливим аспектом є те, що залучення громадськості повинно бути спрямоване на врахування інтересів і потреб тих груп, чиє життя або інтереси безпосередньо залежать від реалізації рішень органів публічної влади.

З метою активізації громадської участі у процесах громадського контролю в системі публічного управління необхідно впровадити низку заходів. По-перше, слід посилити відповідальність посадових осіб за своєчасне реагування на інформаційні запити, звернення громадян та розгляд петицій, забезпечуючи належну комунікацію з громадськістю. По-друге, доцільно переглянути підходи до формування кадрового складу служб, які займаються взаємодією з громадянами та інформуванням населення, надавши перевагу фахівцям із відповідними компетенціями.

Крім того, необхідно підвищити рівень координації між підрозділами органів публічної влади, відповідальними за взаємодію з громадянами, з метою забезпечення узгодженості та ефективності їхньої роботи. Важливим кроком є належне матеріально-технічне забезпечення цих процесів, що включає інвестиції у сучасні інструменти комунікації та інформаційні технології.

Також слід переорієнтувати використання існуючих механізмів громадської участі, відходячи від традиційних форм до сучасних цифрових і інтерактивних методів. Це дозволить не лише розширити аудиторію залучених громадян, але й підвищити оперативність і прозорість у прийнятті управлінських рішень. Таким чином, систематична реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня громадської участі, зміцненню довіри громадян до органів влади та ефективності публічного управління в цілому.

1.2. Сучасні моделі громадської участі в публічному управлінні

У сучасному світі більшість розвинених країн, що здійснили трансформацію державного управління та публічного адміністрування, демонструють тенденцію переходу до більш прогресивної моделі публічного управління. Ця модель, яку Всесвітній банк у загальному розумінні визначає як New Public Management («нове суспільне управління», «новий публічний менеджмент» або «новий державний менеджмент»), набуває все більшого поширення [39, с. 90–92]. Як концепція та модель публічного управління, New Public Management сформувався у 1980-х роках XX століття, ставши реакцією на кризові явища в управлінні державою, що базувалася на принципах бюрократії, ієрархічної організації, централізації та стабільності державної служби. Ця концепція значною мірою запозичила методи, які застосовуються в недержавному секторі, зокрема в некомерційних організаціях, бізнесі та практиці корпоративного управління. Основний акцент зроблено на підвищенні ефективності та гнучкості управлінських рішень, зменшенні ієрархічності державного апарату, делегуванні повноважень з вищого рівня на нижчий та посиленні механізмів зворотного зв'язку [4, с. 90–92].

New Public Management є моделлю державного управління, що ґрунтується на запозиченні методів корпоративного управління, які широко використовуються в бізнесі та некомерційних організаціях. Ця модель спрямована на підвищення гнучкості у процесі прийняття рішень у

державному апараті, скорочення його ієрархічності, делегування повноважень на нижчі рівні управління та посилення механізмів зворотного зв'язку між владою та громадянами [33].

Концепція нового публічного менеджменту передбачає децентралізацію управління шляхом розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування. Основне завдання уряду полягає в тому, щоб надати місцевим спільнотам можливість самостійно вирішувати свої проблеми і контролювати якість публічних послуг, які вони отримують. Однак серед недоліків цієї концепції можна виділити акцент на комерціалізацію публічного сектору, що часто супроводжується недостатньою увагою до соціально-політичної участі та взаємодії [8].

Варто зазначити, що класична теорія менеджменту в державному секторі знайшла своє практичне втілення через модель публічного адміністрування (public administration), неокласична теорія менеджменту – через модель публічного управління (public management), а сучасна теорія менеджменту – через модель нового публічного управління (new public management). Проте трансформація державного управління не зупинилася на цьому етапі. Сьогодні концепція Good Governance («належне врядування») стала близькою за змістом до ідей «нового публічного менеджменту». Термін «Good Governance» вперше був запроваджений у 1997 році в межах Програми розвитку ООН, відображаючи підхід до управління, який орієнтований на прозорість, підзвітність, ефективність та дотримання демократичних принципів [37]. Джерелами виникнення концепції належного врядування стали ідеї New Public Management («новий публічний менеджмент») та Networked Government («мережевий уряд»). Для глибшого розуміння цієї концепції важливо зазначити, що термін «governance» («врядування») охоплює ширшу категорію, ніж «management» («керування»). За визначеннями деяких науковців, «governance» – це процес здійснення урядом (або іншими органами влади) своїх функцій для регулювання суспільних

процесів, реалізації публічної політики, розподілу ресурсів та забезпечення ефективного функціонування соціальних систем [17].

Суспільне або системне врядування розглядається як управлінська діяльність, що виступає засобом суспільної координації. Воно спрямоване на уможливлення та полегшення колективних дій через ухвалення колективних рішень, але не в традиційному вертикальному форматі, характерному для ієрархічного управління, а в горизонтальному вимірі, що базується на партнерстві, співпраці та рівноправності всіх залучених сторін [18].

Фактично, термін «governance» має три основні способи вживання, які розкривають різні аспекти врядування:

1. Політичне врядування – розуміється як урядування у значенні правління або здійснення влади, тобто управління, що здійснюється через політичні інститути та механізми реалізації влади.

2. Системне (суспільне) врядування – охоплює різні способи суспільного впорядкування, які поєднують три основні моделі: ринки, владні ієрархії та мережі. Цей підхід враховує комплексність соціально-економічних і політичних систем.

3. Нове (публічне) врядування – являє собою сучасний тип організації управління суспільством, що базується на горизонтальній, мережевій структурі взаємодії. Цей підхід акцентує увагу на партнерстві, співпраці та залученні різноманітних зацікавлених сторін до процесу ухвалення рішень [5].

По суті, поняття «governance» із самого початку має виразний демократичний зміст. Це підтверджується наявністю різних визначень і характеристик, які акцентують увагу на його цінностях та принципах. Серед таких означень виділяються: «демократичне», «нове», «досконале», «добре», «належне», «етичне та прозоре», «ефективне» і «мережеве» врядування. Кожне з цих понять відображає окремі аспекти управління, такі як відповідальність, відкритість, співпраця, прозорість і ефективність, що є основними складовими демократичного управлінського процесу [4, с. 90–92].

Звідси, Good Governance слід розуміти як управління, яке відповідає принципам демократичного, відкритого та справедливого суспільства. Воно забезпечує регулювання взаємовідносин між офіційними інституціями, такими як державна влада, та недержавними суб'єктами, зокрема бізнесом і громадськістю. Крім того, поняття Good Governance часто ототожнюється з концепцією результат-орієнтованого управління, яке зосереджене на досягненні ефективних і вимірюваних результатів у відповідь на потреби суспільства [4, с. 90-92].

Для впровадження моделі Good Governance у систему державного управління необхідно забезпечити наявність відповідного інституціонального контексту. Це передбачає розвиток зрілого громадянського суспільства та комерційного сектора, які разом із державними інституціями можуть формувати активні політичні мережі партнерства та співпраці у процесі ухвалення управлінських рішень. Важливим елементом цієї моделі є професійний і відповідальний бюрократичний апарат, здатний ефективно реалізовувати прийняті рішення та забезпечувати їх результативність.

Крім того, важливу роль відіграють історичний і культурний контексти, які визначають можливість адаптації моделі до конкретних умов. Це зокрема включає рівень розвитку демократичних традицій та культури політичної участі суспільства, що є основою для ефективного впровадження та функціонування Good Governance.

Вважаємо за доцільне розглянути детальніше перспективи впровадження належного врядування в Україні в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Незважаючи на проведення реформ і вплив військових дій, система публічної влади та соціальна структура українського суспільства залишаються незбалансованими, не відповідаючи принципам демократичної, соціальної та правової держави, закріпленим у Конституції України. Зміни до Конституції та врегулювання суспільних відносин через конституційні механізми досі здійснюються без належного концептуального й системного підходу.

Для забезпечення подальшого розвитку демократичної системи влади необхідно створити чітке конституційно-правове регулювання, доповнене інноваційними механізмами реалізації публічної влади. Ключовим кроком у цьому напрямі може стати розробка концептуальних основ формування системи врядування, яка відповідає сучасним демократичним стандартам. Цей процес має передбачати конституційно-правове оновлення та активну загальнонаціональну дискусію, проведену у різноманітних форматах, що забезпечить залучення широкого кола зацікавлених сторін [3].

Дослідження нової парадигми публічного управління в Україні зосереджуються на концепції належного врядування, яке стає основою сучасних підходів до управління. Ця парадигма ґрунтується на принципах пріоритетності прав і свобод людини, що визначають її як центральний елемент системи публічного управління. Водночас вона передбачає інтеграцію та взаємодію інтересів різних суб'єктів публічної влади, таких як законодавча та виконавча гілки влади, органи місцевого самоврядування, інституції громадянського суспільства, бізнес-асоціації та суспільні спільноти. Такий багатосторонній підхід сприяє гармонізації процесів суспільного розвитку, створюючи умови для досягнення балансу між інтересами різних груп та формування ефективного управління, що відповідає сучасним демократичним стандартам [67].

Належне врядування є ключовим чинником забезпечення ефективної та злагодженої роботи публічної адміністрації. Воно передбачає, що посадовці та інші працівники цієї сфери повинні суворо дотримуватися правових принципів під час виконання своїх обов'язків, включаючи адміністративні процедури та прийняття рішень. Ці принципи сприяють дотриманню верховенства права, встановлюють чіткі процедури та гарантують їх виконання.

Окрім забезпечення правової визначеності, принципи належного врядування сприяють досягненню низки важливих цілей, таких як зменшення корупції, врахування інтересів меншості під час прийняття рішень та активне

залучення громадських організацій до процесів державного управління. Таким чином, належне врядування забезпечує не лише ефективність адміністративної діяльності, а й сприяє розвитку демократичних механізмів управління та зміцненню довіри громадян до державних інституцій [44, с. 154]. Концепція належного врядування зародилася в європейській правовій доктрині, основою якої є принципи демократії та верховенства права, що лежать в основі правових систем провідних країн Західної Європи. Подальший розвиток політико-правових теорій сприяв її структуризації та вдосконаленню, надаючи концепції більшої чіткості та практичного спрямування.

Для більш глибокого розуміння поняття належного врядування, його зв'язку з принципами і концепцією належного управління, доцільно проаналізувати основні стандарти цих категорій. Це дозволить розкрити їхній зміст і визначити основні напрямки впровадження в правові та управлінські системи сучасних демократичних держав.

У закордонних джерелах концепція належного врядування трактується як інституційне середовище, в якому громадяни мають можливість взаємодіяти з урядовими структурами та службовцями [95]. Водночас, вона визначається як ефективне, прозоре та відповідальне управління публічними справами, що передбачає активне залучення представників громадянського суспільства до реалізації спільних цілей, спрямованих на соціальний, економічний і культурний розвиток [10].

У дослідженнях європейських науковців до стандартів належного врядування зазвичай відносять такі принципи: прозорість прийняття рішень, що гарантує відкритість управлінських процесів; доступ до інформації, який забезпечує громадянам можливість отримувати необхідні дані про діяльність органів влади; участь громадян, що сприяє залученню суспільства до ухвалення важливих рішень; ефективність, яка передбачає раціональне використання ресурсів для досягнення поставлених цілей; відповідне законодавство, яке регулює всі аспекти управлінської діяльності; дотримання

законності, що гарантує виконання законів та правових норм; належний бюджетний і фінансовий менеджмент, який забезпечує прозоре та ефективне управління фінансами; належне керівництво, яке передбачає компетентне управління структурами; належний персонал, що складається з професійних кадрів, здатних якісно виконувати свої обов'язки; та нагляд і відповідальність, які забезпечують контроль за діяльністю органів влади та підзвітність за ухвалені рішення [12].

Варто зауважити, що перелік принципів належного врядування не є вичерпним, оскільки з розвитком і ускладненням суспільних відносин можуть виникати нові підходи та стандарти. Основною метою належного врядування є забезпечення балансу між інтересами різних сторін, таких як державні та місцеві органи влади, приватний сектор і громадянське суспільство. Для досягнення цієї мети врядування має виконувати низку важливих функцій. Це, зокрема, визначення мети для всіх зацікавлених сторін, ідентифікація цінностей, які є ключовими для цих сторін, а також розвиток організаційної культури, що охоплює встановлення спільних цінностей і норм поведінки. Крім того, врядування передбачає розробку та впровадження практичних моделей управління, забезпечення відповідальності менеджменту за досягнення визначених цілей і координацію діяльності різних зацікавлених сторін. Такий підхід дозволяє створювати ефективну систему управління, орієнтовану на врахування інтересів усіх учасників [16].

Основні принципи належного врядування включають відкритість, участь, відповідальність, ефективність та відповідність. Відкритість передбачає, що інституції повинні діяти прозоро, активно обмінюючись інформацією з державами-членами Європейського Союзу. Це сприяє збільшенню доступності інформації та зміцненню довіри до цих інституцій. Принцип участі підкреслює необхідність залучення широкого кола осіб і організацій на всіх етапах формування політики – від планування до впровадження. Це забезпечує високу якість, ефективність політики та підвищує довіру до інституцій. Відповідальність означає, що кожна інституція

Європейського Союзу повинна нести відповідальність за свої дії та рішення. Для цього мають існувати чіткі регламенти, які визначають обов'язки й ролі інституцій, держав-членів і всіх інших учасників процесу розробки та впровадження політики. Принцип ефективності вимагає швидкого та результативного впровадження політики з урахуванням чітко сформульованих завдань, оцінки впливу та попереднього досвіду. Ефективність також передбачає пропорційне використання політики та прийняття рішень на найбільш доречному рівні. Відповідність передбачає, що політика і всі її складові мають бути узгодженими та зрозумілими. Розширення завдань і географічного охоплення Союзу зумовлює необхідність у внутрішній злагодженості, що є критичним для вирішення глобальних викликів, таких як кліматичні та демографічні зміни, і потребує інтеграції різних напрямів політики Європейського Союзу [96].

Важливою складовою ефективного врядування є дотримання демократичних принципів, що включають активну участь громадськості та прозорість у діяльності держави. Це сприятиме стабільному економічному та соціальному розвитку України. Для досягнення цієї мети необхідним є залучення всіх зацікавлених сторін на державному та місцевому рівнях, орієнтуючись на принципи належного врядування. Ці принципи є одночасно і еталонами, і індикаторами реалізації принципів, вони визначають набір цілей та інструментів для їх досягнення та забезпечують ефективне функціонування органів влади на основі демократії, верховенства права та прав людини [24].

У 2019 році міжнародними неурядовими організаціями було ухвалено Кодекс кращих практик участі громадськості в процесі прийняття рішень, який став важливим міжнародним стандартом у питаннях взаємодії з громадськістю. Цей документ включає загальні принципи, рекомендації, інструменти та механізми, спрямовані на активізацію участі інститутів громадянського суспільства. Кодекс визначає чотири рівні залучення громадськості: інформування, консультації, діалог та партнерство. Ці рівні слугують основою для ефективної взаємодії між владою та громадськістю.

Вплив громадськості та інститутів громадянського суспільства на різних етапах прийняття політичних і управлінських рішень залежить від рівня їхньої активної участі. Чотири рівні участі класифікуються за ступенем активності: від менш активних до найбільш активних [91].

Ці рівні участі відображають різноманітність ступеня залучення або виключення громадськості, а також характеризують глибину процесу, який може бути як поверховим, так і інтенсивним. Вони слугують індикаторами еволюції суспільства та держави, відображаючи зміни, що відбуваються з часом, і рівень розвитку практики участі громадян в управлінні.

Ці рівні участі можна описати як послідовність, що відображає зростання ступеня залучення громадськості. Найнижчим рівнем є інформування, коли органи державної влади лише надають інформацію, а участь громадськості не передбачена. Наступним є консультації, де влада запрошує громадськість висловити свою думку з конкретних питань, виступаючи ініціатором процесу. Діалог передбачає взаємодію, ініційовану будь-якою зі сторін, що може бути як широким, так і зосередженим на співпраці. Найвищий рівень – партнерство, коли громадськість і влада тісно співпрацюють, спільно вирішуючи питання та приймаючи рішення.

Після завершення війни в Україні перед органами публічної влади, державними службовцями та політичними діячами постане важливе завдання – визначити заходи, які дозволять владним інституціям відповідати на суспільні вимоги щодо подальшої демократизації та європеїзації країни. Основним шляхом досягнення цих цілей є впровадження принципів належного врядування, розроблених на міжнародному рівні для встановлення ефективних і правильних відносин між державою та громадянами. Ключовими серед цих принципів є забезпечення участі громадян у процесах прийняття рішень, справедливості і інклюзивності у суспільному управлінні, прагнення досягти консенсусу, підзвітності органів влади, прозорості діяльності та чутливості до потреб населення. Успішне впровадження цих принципів

сприятиме зміцненню демократичних інституцій, покращенню якості врядування та наближенню України до європейських стандартів [106].

Принципи демократії, такі як участь, справедливість, інклюзивність, орієнтація на консенсус, підзвітність, прозорість і чуйність врядування, виходять за межі традиційного розуміння демократії як форми народовладдя. Вони акцентують увагу на сучасних концепціях партисипаторної демократії, що залучає громадян до безпосереднього прийняття державних рішень, та деліберативної демократії, яка сприяє глибокому й обґрунтованому обговоренню важливих питань політичного життя.

Партисипаторна демократія передбачає свідому та активну політичну участь громадян у формуванні, розробці та реалізації політичних рішень. Вона ґрунтується на концепції деліберації та доповнює представницьку демократію через впровадження аргументованих обговорень питань державної політики. Основний акцент робиться на змістовності таких обговорень, які повинні сприяти покращенню розуміння учасниками суті проблем, врахуванню думок інших, а також формуванню здатності переглядати власні позиції на основі отриманої інформації. Головна мета – конструктивне вирішення конфліктів і наближення до консенсусу, що базується на розумінні й прийнятті обґрунтувань усіх учасників обговорення. Такий підхід слугує нормативним ідеалом сучасного демократичного врядування [90].

У період завершення війни та на етапі відбудови України очікується зростання суспільного запиту на прозорість, відкритість, підзвітність та чутливість у сфері державного управління. Однак, низький рівень довіри громадян до державних інституцій залишатиметься значною проблемою. Зусилля, які сприяли згуртуванню українців під час війни, можуть втратити свою ефективність у мирний час, особливо за умов соціально-економічних труднощів. Це створює ризик посилення конфліктів між різними групами інтересів у суспільстві, що ускладнить досягнення єдності.

Крім того, очікувати швидкого подолання політичних, світоглядних та ціннісних відмінностей між різними групами українців є надто

оптимістичним. Соціальні та економічні виклики, що постануть після війни, посилять напруженість між цими групами, створюючи додаткові перешкоди для спільної роботи над відбудовою країни. У таких умовах важливо розробити стратегії, спрямовані на зміцнення довіри до державних інституцій, стимулювання громадянської активності та забезпечення інклюзивного підходу до вирішення суспільних конфліктів [81]. Проблеми суспільної консолідації, толерантності, досягнення консенсусу та довіри між різними соціальними, національними та релігійними групами стануть ключовими викликами для українського суспільства у поствоєнний період. Особливо гостро постане питання відновлення довіри до владних, економічних та правових інститутів, що залишатиметься однією з основних перешкод на шляху до стабільності. Уряд буде змушений ухвалювати низку непопулярних рішень у складних умовах, які визначатимуться як соціально-економічною ситуацією, так і вимогами громадян.

У цьому контексті особливого значення набудуть механізми деліберативної демократії, що зможуть забезпечити інклюзивність у процесі прийняття рішень, створення аргументованих обговорень та конструктивне вирішення конфліктів. Такі механізми допоможуть залучити громадян до діалогу, сприяти врахуванню інтересів різних груп суспільства та посилити довіру до державних інституцій, що є важливим фактором у процесі післявоєнного відновлення України.

Україна вже впроваджує низку механізмів, спрямованих на посилення залучення громадян до процесу прийняття рішень, зокрема через дорадчі функції. Одним із таких механізмів є громадські ради при органах виконавчої влади. Їх головною метою є сприяння обговоренню питань державної політики та проектів рішень, що дозволяє враховувати думки громадянського суспільства. Такі ради забезпечують платформу для відкритого діалогу між владою та суспільством, створюючи можливості для більш прозорого та підзвітного врядування. Це є важливим кроком на шляху до впровадження принципів належного врядування в Україні [44]. Однак, практична діяльність

громадських рад не завжди відповідає принципам деліберативної демократії. Однією з проблем є обмежений доступ до обговорень для інших зацікавлених сторін та громадян. Лише незначна частина рад систематично організовує відкриті публічні заходи для обговорення ключових питань державної політики. У більшості випадків важливі питання обговорюються у вузькому колі, що складається виключно з членів громадської ради, кількість яких обмежена до 35 осіб. Це створює перешкоди для забезпечення інклюзивності та відкритості у процесі прийняття рішень [28].

Для реалізації конституційних і політико-правових змін у системі публічного управління в Україні необхідно здійснити комплексну трансформацію влади, яка базуватиметься на доктринальних напрацюваннях і широкому громадському обговоренні. Зокрема, доцільно розробити Концептуальні засади формування та політичного оновлення урядування, що дозволять втілити принципи належного урядування на практиці. Поряд із цим, варто визначити чітку концепцію системного оновлення Конституції України, яка відповідатиме сучасним викликам і запитам суспільства.

У практичній площині необхідно запровадити систему громадського моніторингу та контролю за діяльністю органів публічної влади. Ця система має поєднувати традиційні та новітні електронні інструменти безпосередньої демократії, які сприятимуть модернізації урядування, підвищенню його прозорості та ефективності.

Впровадження належного урядування в Україні стикається з низкою перешкод, які охоплюють не лише термінологічно-пізнавальні аспекти, але й об'єктивні фактори. Серед них слід виділити високий рівень корупції, опір демократичним реформам, застарілі погляди та підходи до управління, які зберігаються серед публічних службовців, учених та дослідників, а також упереджене ставлення до запропонованих моделей реформ. Подолання цих негативних чинників є необхідною умовою для прискорення демократизації правової системи України.

Невдалий процес запровадження європейських принципів належного врядування може спричинити серйозні наслідки. Зокрема, поширення корупції здатне значно уповільнити темпи розвитку ринкової економіки. Скорочення соціальних програм, ухилення від сплати податків та зборів, збільшення часу й вартості надання адміністративних послуг також є прямими наслідками невдалої імплементації принципів врядування. Окрім цього, застосування політики «подвійних стандартів» і ухвалення рішень, заснованих на «доцільності» замість дотримання законності, порушує принцип верховенства права. Це, своєю чергою, призводить до згортання демократичних процесів у суспільстві, зниження політичної активності громадян і появи нових, часто негативних, пріоритетів у політиків, підприємців та громадян загалом [83].

Деліберативні опитування представляють собою перспективний механізм для обговорення складних суспільно-політичних питань. Їх ключова особливість полягає в наданні учасникам детальної інформації про певні аспекти державної політики та створенні можливостей для обговорення цих питань з людьми, які дотримуються різних поглядів. Важливою складовою є вимірювання змін у думках учасників після завершення обговорення.

Механізм деліберативного опитування включає кілька етапів. Спочатку формується випадкова вибірка громадян, яких запрошують до участі в опитуванні. Потім учасникам надається детальна інформація про питання державної політики, що потребує вивчення та обдумування. Наступним етапом є організація міжособистісних обговорень у малих групах за участі модераторів. Ці обговорення чергуються зі спеціальними зустрічами, під час яких учасники мають можливість спілкуватися з експертами та розробниками політики. Завершується процес проведенням фінального опитування, яке дозволяє оцінити зміни в думках учасників після отримання нової інформації та обговорення [2].

Складна ситуація в Україні, низький рівень довіри громадян до влади та дедалі радикальніші вимоги суспільства можуть стати суттєвими перешкодами для ефективного управління державою в найближчі роки. У

цьому контексті побудова позитивних відносин між державою та громадянами значною мірою залежатиме від впровадження й практичної реалізації принципів належного врядування. Серед цих принципів особливу роль відіграють участь громадян, справедливість, інклюзивність, орієнтація на консенсус, підзвітність, прозорість і чуйність управління.

Україна вже має низку інструментів для обговорення державної політики, зокрема громадські ради, публічні консультації, опитування на Єдиному державному порталі електронних послуг і в застосунку «Дія». Однак ці механізми наразі не забезпечують достатнього рівня деліберативності через обмежене використання характеристик, які дозволяють досягати глибшого обговорення та узгодження рішень.

Для зміцнення демократії та впровадження належного врядування в Україні варто зосередитися на двох основних напрямках. Перший передбачає покращення існуючих механізмів публічних обговорень шляхом додавання елементів деліберації, що сприятиме підвищенню ефективності та глибини обговорень. Другий напрям полягає у вивченні, адаптації та впровадженні нових механізмів взаємодії з громадськістю, які враховують сучасний контекст.

Особливу увагу потрібно приділити систематичним діалогам із представниками громадянського суспільства. Такі діалоги можуть стати важливим інструментом у вирішенні складних соціальних питань. Важливо забезпечити регулярність використання цього механізму, спираючись на досвід проведення попередніх діалогових заходів і публічних консультацій, що базувалися на деліберативному підході. Це сприятиме підвищенню довіри до влади та зміцненню демократичних основ управління в Україні

Висновки до 1 розділу

Досліджено теоретико-правові основи громадської участі в системі публічного управління, що дало змогу визначити ключові аспекти, пов'язані із сутністю, формами, рівнями та правовими засадами громадської участі.

Громадська участь є процесом залучення громадян до ухвалення управлінських рішень шляхом активної взаємодії з органами влади. Водночас важливо розрізняти поняття «залучення» та «участь», адже вони відображають різні рівні ініціативи: залучення є ініціативою «згори донизу», а участь громадян передбачає автономну активність і діє за принципом «знизу догори». Форми громадської участі поділяються на очну та заочну. Очна участь передбачає безпосереднє залучення громадян до управлінських процесів через громадські слухання, засідання рад чи круглі столи, тоді як заочна включає електронні петиції, запити на інформацію чи онлайн-опитування. Новітні цифрові інструменти, як-от соціальні мережі чи електронні платформи, розширюють можливості участі громадян завдяки своїй доступності та інтерактивності.

Охарактеризовано рівні громадської участі, зокрема за класифікацією Ш. Арнштайн, демонструють спектр впливу громадян – від імітації участі до реального співуправління. Ефективна громадська участь можлива лише за умови забезпечення високого рівня залучення громадян до процесів ухвалення рішень, що передбачає партнерські стосунки між владою та суспільством. Визначено правові основи громадської участі в Україні.

Впровадження сучасних цифрових інструментів, спільно з вдосконаленням правового регулювання, дозволить зміцнити довіру до державних інституцій, забезпечити прозорість діяльності влади та розвивати демократичні механізми управління.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

2.1. Цифрові інструменти громадської участі

За прогнозами провідних світових аналітиків, у 2024 році популярність онлайн-заходів і надалі зростатиме [78]. Цифровий формат взаємодії, який став особливо популярним під час карантинних обмежень, поступово перетворюється на звичну практику. Його зручність робить його більш привабливим порівняно з традиційними очними заходами та прямими трансляціями. Онлайн-конференції, як один із таких форматів, збережуть свою актуальність у майбутньому.

Партисипативні процеси також перейшли в онлайн через виклики сучасності. Спочатку це сталося через пандемію COVID-19, а згодом через повномасштабне вторгнення в Україну, що змусило багато заходів громадської участі адаптуватися до нового цифрового формату.

Сьогодні в Україні активно використовуються різноманітні онлайн-інструменти для участі громадян. Серед найпоширеніших можна виділити такі: онлайн-запис на прийом до посадовців, онлайн-трансляції сесій міської ради, засідань депутатських комісій та виконкому, а також звітування міського голови та депутатів. Також активно застосовуються онлайн-трансляції зустрічей депутатів із виборцями, онлайн-голосування в рамках консультативно-дорадчих органів і робочих груп, електронні петиції, звернення громадян та громадська експертиза.

Додатково популярністю користуються інструменти онлайн-обговорень, зокрема через електронну пошту, громадські консультації та ідеї, ініціативи громадян. Значну увагу привертають онлайн-опитування, соціологічні дослідження через гугл-форми, а також механізми бюджету громадської участі, де реалізується онлайн-голосування. Усі ці інструменти

сприяють активній взаємодії громадян із органами влади, дозволяючи впливати на процеси прийняття рішень навіть у дистанційному форматі [38].

Незважаючи на велику кількість доступних інструментів, деякі з них демонструють схожість у застосуванні саме онлайн-підходу. Наприклад, у багатьох містах звітування міського голови та депутатів, зустрічі депутатів із виборцями, а також сесії міської ради, засідання депутатських комісій і виконкому все частіше проводяться через онлайн-трансляції. Такий формат сприяє зручності доступу для громадян і забезпечує більшу відкритість процесів [70].

Громадський бюджет є важливим інструментом, оскільки питання розподілу бюджетних коштів завжди було і залишається однією з найактуальніших та найчутливіших проблем для українських громадян. Довгий час пересічні громадяни не мали можливості безпосередньо брати участь у цьому процесі, але часто підозрювали причетних осіб у нечесності. Через складність бюджетного процесу та недостатнє розуміння його механізмів серед громадян зростає недовіра до органів влади та осіб, залучених до розподілу коштів. Багато людей не мають чіткого уявлення про джерела наповнення бюджету та принципи, на яких ці кошти мають витратитися, що ще більше посилює суспільну недовіру.

Підхід, коли самі мешканці пропонують і затверджують проекти міського розвитку, має назву

Партисипаторний бюджет, також відомий як бюджет участі або громадський бюджет, ще до повномасштабного вторгнення став поширеною практикою у багатьох містах України. Він успішно використовувався не лише в міських, а й у селищних та сільських громадах різних областей, включаючи Харківську область. Однак, через воєнний стан багато місцевих ініціатив, пов'язаних із громадським бюджетом, були відкладені на невизначений термін. Наразі з 17 міських громад Харківської області програму бюджету участі повністю відновила лише одна – Первомайська громада. У рамках цієї програми було подано 26 проектів, із яких вісім стали переможцями. Більшість

із цих проєктів спрямовано на розвиток дітей та молоді, що підкреслює соціальну важливість бюджету участі навіть в умовах війни [13].

Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є ключовим елементом демократичного управління, що дозволяє громадським організаціям та об'єднанням активно долучатися до оцінки результатів реалізації суспільної або державної політики. Через аналіз діяльності владних структур та подання пропозицій, громадськість сприяє вдосконаленню існуючих політик або ініціює їх зміну відповідно до потреб суспільства. Найчастіше громадська експертиза охоплює питання нормативно-правового регулювання в таких сферах, як екологія, управління водними ресурсами, розробка містобудівної документації та інших важливих галузях, що мають значний вплив на життєдіяльність суспільства.

Громадські обговорення зазвичай організовуються на вебпорталах міських рад, що дозволяє залучати громадян до участі в управлінських процесах через зручні електронні сервіси. Наприклад, на порталі Одеської міської ради «Соціально активний громадянин» (<https://www.citizen.omr.gov.ua>) у період з 25 квітня до 25 червня 2023 року було проведено електронне громадське обговорення щодо перейменування об'єктів топоніміки міста. Цей процес здійснювався в режимі реального часу, забезпечуючи прозорість та доступність інформації для всіх учасників. До участі в обговоренні могли долучитися члени територіальної громади Одеси, які досягли 18 років і мали зареєстроване або задеклароване місце проживання на території міста. Електронний сервіс «Громадське обговорення» був відкритим для всіх і передбачав створення особистого онлайн-кабінету для виконання необхідних процедур, що сприяло ефективній організації процесу обговорення та залученню більшої кількості громадян [73].

Електронна петиція є адресною пропозицією, актуальність якої визначається кількістю голосів, зібраних для її розгляду. Цей інструмент є відносно новою формою звернення до органів державної влади чи місцевого самоврядування з питань, що входять до їхньої компетенції. Подання

електронної петиції здійснюється через офіційний сайт відповідного органу влади або вебсторінку громадського об'єднання, де організовується збір підписів на підтримку цієї ініціативи. Ця форма звернення забезпечує громадянам можливість впливати на процес прийняття рішень у публічному управлінні, привертаючи увагу до важливих для громади питань.

Звернення є адресною індивідуальною або колективною пропозицією, запитом, скаргою чи подякою, актуальність якої для всієї громади зазвичай не підтверджена. Однак обидва онлайн-інструменти – звернення та електронні петиції – сприяють налагодженню безпосередньої комунікації між владою та громадськістю, демонструючи інтерес суспільства до важливих питань. Вони надають органам влади можливість зрозуміти потреби та очікування громадян, отримати від них слушні зауваження, пропозиції або варіанти вирішення конкретних проблем, що позитивно впливає на процес прийняття рішень.

Можливість публікації ідей та ініціатив надає громадськості ефективний механізм для пропонування своїх проєктів змін. Це дозволяє громадянам висувати широкий спектр ідей, які можуть бути типовими, що відображають поточні проблеми громади, інноваційними або навіть унікальними, здатними суттєво вплинути на якість життя.

Наприклад, на Черкащині реалізували просту, але дуже корисну ініціативу, створивши безпечну і комфортну мініпральню для внутрішньо переміщених осіб. Цей проєкт значно полегшує побутові потреби переселенців і водночас слугує місцем для знайомств, спілкування та гуртування громади. Вимушені переселенці можуть заздалегідь зателефонувати, записатися і прийти за графіком, щоб скористатися пральними машинками та порошком безкоштовно. Витрати на електроенергію покриває сільська рада, а вода подається зі свердловини. Така ініціатива є яскравим прикладом того, як невелика, але практична ідея може позитивно вплинути на життя громади [69].

Консультативно-дорадчі органи та робочі групи створюються державними структурами, органами виконавчої влади на місцевому рівні або

органами місцевого самоврядування з метою поглиблення консультацій, отримання експертних висновків або залучення громадської думки для вирішення питань місцевого значення. Серед таких органів можна виокремити громадські ради, координаційні ради, міжсекторальні робочі групи та інші подібні структури. Ці органи, хоча й не мають безпосереднього впливу на ухвалення рішень, відіграють важливу роль у формуванні рекомендацій щодо різних питань і забезпечують постійний зв'язок із громадою.

Яскравим прикладом є молодіжні ради, які функціонують як консультативно-дорадчі органи при місцевих органах влади. Вони зосереджуються на формуванні та реалізації молодіжної політики на місцевому рівні. Молодіжні ради створюють середовище для пошуку одностудців, участі в прийнятті рішень, що стосуються молоді, та сприяють розвитку громади. Вони також надають молоді можливість для самовдосконалення та активного залучення до суспільного життя [85].

Онлайн-консультації є відносно новим і ефективним інструментом залучення громадськості до процесу прийняття рішень. Вони дозволяють членам громади брати активну участь у вирішенні місцевих питань, висловлювати свої пропозиції та зауваження до проєктів рішень, що розробляються владою. Це сприяє підвищенню рівня довіри до місцевих органів влади, адже громадяни отримують можливість оцінювати й аналізувати запропоновані варіанти вирішення проблем.

Однією з ключових переваг онлайн-консультацій є можливість громадян не лише подавати свої пропозиції, але й голосувати за ініціативи інших учасників. Перемагає та пропозиція, яка набирає найбільшу підтримку серед громадськості, що робить процес відбору рішень більш прозорим і легітимним. Таким чином, онлайн-консультації посилюють довіру до результатів прийнятих рішень та сприяють активізації участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Онлайн-опитування є ефективним інструментом для визначення пріоритетних питань, які хвилюють громадян, з урахуванням їхніх соціальних

характеристик, таких як статус, вік, стать, рівень освіти, місце проживання та дохід. Цей метод сприяє забезпеченню прозорості та відкритості процесу збору й аналізу даних, що позитивно впливає на рівень довіри громадськості до результатів.

Однією з переваг онлайн-опитувань є можливість контролювати весь процес дослідження: від формулювання запитань до зберігання та використання отриманої інформації. Це робить опитування зручним і надійним інструментом громадської участі. Водночас, рівень залучення громадян до онлайн-опитувань часто є нижчим порівняно з голосуванням за петиції, оскільки цей формат вимагає від учасників більше часу, уваги та готовності до осмисленого вибору.

Онлайн-запис на прийом до посадовців є сучасним та зручним інструментом для отримання фахових консультацій у режимі онлайн. Процес передбачає вибір профільного спеціаліста, компетенція якого відповідає суті питання, та заповнення аплікаційної форми. Зазвичай запис здійснюється щонайменше за два робочі дні до консультації. Після цього на електронну пошту заявника надсилається запрошення із зазначенням дати, часу та посиланням для приєднання до онлайн-зустрічі.

Такий формат забезпечує низку переваг. Насамперед, це економія часу: громадянам не потрібно чекати у черзі, а фахівці під час онлайн-прийому рідше відволікаються на телефонні дзвінки, що нерідко трапляється при особистих зустрічах. За умови наявності стабільного інтернет-з'єднання цей інструмент стає ефективним і доступним способом взаємодії з органами влади.

Google Forms – це безкоштовний онлайн-інструмент, що надає можливість створювати тести, опитування, реєстраційні форми для заходів та отримувати зворотний зв'язок. Однією з переваг сервісу є автоматичне створення звітів на основі зібраної інформації. Всі дані, внесені респондентами, можна легко експортувати до Google Таблиць, що значно спрощує процес аналізу з мінімальними витратами часу та зусиль. Для доступу

до Google Forms необхідно мати обліковий запис Google, що робить цей інструмент зручним і доступним для широкого кола користувачів [72].

Таким чином, ми розглянули основні онлайн-інструменти громадської участі. Застосовуючи будь-який із них, важливо враховувати потреби вразливих груп населення, таких як мешканці сільської місцевості, жителі територій уздовж лінії зіткнення, а також літні жінки та чоловіки. Ці категорії населення часто стикаються з обмеженим доступом до онлайн-ресурсів, що вимагає додаткових зусиль для забезпечення їхньої участі. Зокрема, важливо створювати можливості для публічного доступу до інтернету та пропонувати альтернативні способи участі, які дозволять враховувати їхні інтереси й думки.

2.2. Електронна демократія: стратегії розвитку та інструменти залучення та участі громадян у контексті моделей демократії

У науковій літературі електронна демократія та електронне урядування систематично розглядаються у взаємозв'язку з основними моделями демократії, такими як ліберальна, дорадча (деліберативна) та учасницька (партисипаторна). Зокрема, дослідники акцентують увагу на ключових аспектах демократії, зокрема на участі громадян і їхньому залученні до політичних процесів, що мають різну інтерпретацію в рамках кожного з трьох зазначених теоретичних підходів. Аналіз цих концепцій демократичної теорії є надзвичайно важливим, оскільки вони пропонують різні підходи до розуміння електронної демократії та її конкретних практичних ініціатив.

В умовах сучасних викликів особливо важливим стає розширення можливостей для громадян брати участь в обговоренні суспільно значущих рішень, здійснювати громадський контроль за їх реалізацією та забезпечувати оперативну реакцію влади на звернення. Такий підхід сприяє налагодженню двостороннього політичного діалогу, залученню недержавних суб'єктів до процесу ухвалення рішень і зміцненню демократії. У цьому контексті правове

забезпечення ефективної цифровізації виступає ключовим чинником розвитку сучасної демократичної держави в Україні [36].

Різні нормативні підходи висвітлюють різні аспекти демократії: деякі акцентують увагу на репрезентативності, інші – на широкому залученні громадян або ж на захисті прав і свобод. У цьому контексті концепція участі громадян набуває різного значення, оскільки залежно від теоретичної перспективи змінюється сутність відносин між владою та громадянином в електронній демократії. Таким чином, кожен варіант електронної демократії ґрунтується на конкретному розумінні процесу прийняття політичних рішень і визначенні політичної спільноти.

Ліберальна модель демократії трактує демократичний процес як своєрідні ринкові відносини, де взаємодіють окремі актори, зокрема політичні партії, групи інтересів і громадяни. У межах цієї моделі громадяни здебільшого виконують роль виборців, які делегують свої повноваження обраним представникам. Основна увага приділяється механізмам забезпечення представництва інтересів різних соціальних груп через виборчий процес, а також конкуренції між політичними силами, яка сприяє досягненню збалансованих рішень. Такий підхід наголошує на важливості інституційної стабільності, верховенства права та захисту індивідуальних прав і свобод (Lindner, 2016, p. 13) [102]. З цієї теоретичної перспективи участь громадян у політичному житті здебільшого зводиться до епізодичного вираження власних інтересів і переваг. У рамках ліберальної моделі демократії прийняття рішень делегується народним представникам, а не здійснюється безпосередньо громадянами. Народний суверенітет у такій системі передбачає не стільки активну участь у процесах управління, скільки контроль за діяльністю обраних представників. Це забезпечує баланс між інтересами громадян і відповідальністю тих, хто приймає рішення, створюючи основу для стабільного функціонування демократичних інституцій [97, p. 34]. У рамках ліберальної демократії основною інституцією, що забезпечує контроль громадян за владою, є періодичні та конкурентні вибори. Вони становлять

ключовий механізм політичної участі, однак через їх періодичний характер участь громадян є переважно випадковою та обмеженою. Лише активна частина громадян бере участь у політичному житті поза виборчим процесом – через діяльність у політичних партіях, громадських організаціях або групах інтересів.

Однак практика свідчить, що така активна група є значно меншою порівняно з числом громадян, чия участь обмежується виключно виборами або взагалі відсутня – так звані «абсентеїсти». Ця ситуація, доповнена зменшенням загального рівня участі та нерівністю у виборчому процесі, що сприяє концентрації впливу та влади в руках привілейованих груп, викликає занепокоєння серед демократичних кіл. Такі тенденції стають джерелом критики представницької демократії в академічних дослідженнях, ставлячи під сумнів її здатність забезпечувати справжнє представництво інтересів усіх громадян [104, р. 33]. Такі зміни в ліберальній демократії спричиняють зменшення реальної взаємодії між громадянами та урядом, а також заміну традиційних формувань громадянського суспільства професійними лобістськими організаціями. Це, у свою чергу, веде до радикального розриву між громадянами та демократичними процесами. У результаті формується явище, яке отримало назву «демократія без участі».

Ця модель демократії характеризується переходом від системи, де рішення приймаються народними обранцями після консультацій із громадянами, до системи, де рішення базуються на консультаціях із професійними лобістськими організаціями та групами інтересів. Хоча такі групи і представляють певні верстви населення, їх діяльність знижує мотивацію громадян до безпосередньої участі у політичному житті. Це створює умови, за яких значна частина суспільства залишається осторонь демократичних процесів, що підриває основу активної громадянської участі [104, р. 40].

Отже, ліберальна модель демократії не акцентує увагу на прямій участі громадян у політичному процесі, через що вона не вирішує проблему

«відмежування громадян» від політики. Більш того, в науковому дискурсі існує думка, що сучасна ліберальна демократія фактично стала втіленням концепції «демократії без участі». Це підтверджується тим, що політика в таких країнах, як Великобританія, США та інших, почала характеризуватися формами правління, які «виключають» або «відмежовують» громадян, а особливо представників непривілейованих верств населення. Таким чином, ліберальна демократія зосереджена на механізмах представництва та обмеженій участі, що сприяє посиленню відчуження громадян від політики і зменшенню їхнього впливу на ухвалення важливих рішень [104, р. 42]. У контексті електронної демократії ліберальна модель акцентує увагу на тому, що інструменти е-демократії забезпечують передачу інформації між окремими особами, що дозволяє підвищити їхню обізнаність щодо політичних позицій та актуальних проблем [89, р. 16]. У цьому випадку акцент знову ж таки робиться на процедурах, а не на результатах. Основною характеристикою ліберальної моделі є її фокус на інститутах і процедурах, що забезпечують прийняття рішень, що робить участь громадян у цих процесах другорядною. Таким чином, з огляду на згадані проблеми ліберальної демократії, електронну демократію важко розглядати в контексті цієї моделі, оскільки вона обмежує її виміри та функції.

З іншого боку, представники деліберативної моделі демократії акцентують увагу на соціальній та економічній нерівності, а також на «кризі відмежування», визнаючи необхідність більш інклюзивних і конструктивних підходів до демократичних процесів, де кожен громадянин має можливість активно брати участь у прийнятті рішень через розгорнуті та аргументовані обговорення [92, р. 15-17], деліберативна демократія пропонує вирішення цієї проблеми через егалітаризм – принцип рівності, що має допомогти подолати цей розрив та покращити залученість громадян до демократичного процесу [35]. У цій моделі важливу роль відіграє публічне обговорення політичних рішень між рівними громадянами, що дозволяє укріпити авторитет законів і політики, базуючись на участі кожного члена суспільства в процесі прийняття

рішень. Це забезпечує більш інклюзивний і справедливий підхід до управління, де всі голоси мають рівне значення [101, р. 52]. Через критику репрезентативної демократії, яка страждає від браку демократичної легітимності, деліберативна модель стикнулася з викликом: як довести, що вона справді демократична, на відміну від репрезентативної, якщо й вона має бути репрезентативною. Одним із можливих рішень є використання моделей інклюзивного обговорення, що дозволяють залучити якомога більше громадян безпосередньо до процесу обговорення, а не тільки їхніх представників [103, р. 12]. І саме тут електронні інструменти демократії, зокрема онлайн-обговорення, можуть забезпечити необхідну інклюзивність. Це дозволить подолати проблему репрезентативної демократії, яка часто утримує громадян «на безпечній відстані від політичної влади». Онлайн-платформи дають можливість кожному громадянину брати участь у політичному процесі безпосередньо, обговорювати важливі питання, надавати свої пропозиції та впливати на прийняття рішень. Такий підхід сприяє створенню більш відкритої та доступної політичної системи, що сприяє залученню більшої кількості людей до управлінських процесів [101, р. 56].

Деліберативна модель демократії акцентує увагу як на індивідуальній автономії, так і на народному суверенітеті, передбачаючи створення умов для справедливого публічного обговорення. Ця модель поєднує елементи як ліберальної демократії, так і демократії участі. Основною ідеєю цього підходу є перетворення публічних індивідів на активних демократичних суб'єктів, орієнтованих на досягнення «суспільного блага», що сприяє формуванню раціональної публічної сфери [94, р. 864]. Мова йде про створення умов, які забезпечують відкритість до всіх потенційних учасників і точок зору, а також рівноправне та вільне висловлювання. Процес прийняття рішень у державі ґрунтується на критично інформованій громадській думці і консенсусі, що відрізняється від ліберальної демократії, де він визначається інтересами окремих громадян. Враховуючи це, електронна участь сприймається як обмін інформацією між людьми, що сприяє подальшому формуванню громадської

думки. Зокрема, вона включає створення різних веб-просторів, таких як блоги, для політичних дебатів. Деліберативна модель демократії більше фокусується на самому процесі прийняття рішень, а не на конкретних діях громадян.

На відміну від двох попередніх моделей, демократія участі акцентує увагу на важливості політичного процесу як центрального елементу формування суспільства як спільноти. Ця модель розглядає демократію не лише як механізм колективного прийняття рішень, як це має місце в дорадчій моделі, але й як активну участь громадян у політичному житті та управлінні. Демократія участі передбачає більш глибоке залучення громадян до процесів прийняття рішень, акцентуючи увагу на безпосередній активності людей у політичних і управлінських питаннях [102, р. 5]. У рамках партисипаторної демократії головним є залучення громадян, що ставить його в пріоритет порівняно з підходом ліберальної демократії, яка скептично ставиться до участі громадян у політичному житті. У цій моделі процеси формування політичної волі громадян є важливими самі по собі, а громадська участь розглядається як основа демократичного процесу. Держава в цьому контексті виступає гарантом того, що участь буде інклюзивною та доступною для всіх. Партисипаторна демократія передбачає, що люди безпосередньо управляють собою, а не передають ці повноваження представникам. Активне залучення громадян до самоврядування означає не тільки «управління для людей», але й «управління, яке здійснюється людьми» [87, р. 921]. Інституціоналізація демократії на локальному рівні є абсолютно необхідною, оскільки саме таким чином громадяни можуть обговорювати питання, що безпосередньо стосуються їхнього життя, через прямий діалог, що сприяє розвитку громадянської компетентності. Проте такі громадські обговорення, що є результатом сильних демократичних інституцій, повинні також реалізовуватися на регіональному та національному рівнях, щоб забезпечити більш широке залучення громадян до процесів прийняття рішень.

У контексті демократії участі основною метою електронної демократії є розширення можливостей громадян для активної участі в політичних

процесах. Такий підхід передбачає більш широке розуміння участі та електронного урядування, включаючи різноманітні інструменти, такі як громадський бюджет, петиції, дебати та дискусії між громадянами і політичними акторами. Це дозволяє краще пояснити відносини між урядом і громадянами в рамках концепції е-демократії. Важливо зауважити, що в наукових колах електронна демократія не розглядається як окрема незалежна модель демократії, оскільки вона має технологічну спрямованість і є складовою частиною більш загальної демократичної практики [88, р. 36]. Електронна демократія розглядається як концепція демократії, що використовує інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для розширення можливостей традиційних моделей демократії. Однією з основних критик демократії участі є те, що її важко реалізувати в умовах сучасного суспільства, особливо через інституціональні обмеження. Однак інструменти електронної демократії здатні усунути або, принаймні, значно зменшити ці структурні перешкоди. Тому важливо підкреслити, що основною метою дослідження є вивчення того, як саме інструменти електронної демократії можуть вплинути на рівень громадської залученості. Відповідно, доцільно розглядати цей вплив у контексті партисипаторної демократії, оскільки вона орієнтована на трансформацію політичних процесів, забезпечуючи кращу та більш інклюзивну участь громадян, поєднуючи це з деліберативними аспектами.

Електронна демократія тісно пов'язана з концепцією належного урядування (good governance), яке характеризується ефективністю, результативністю, прозорістю та підзвітністю в здійсненні влади в електронному форматі. Метою е-демократії є досягнення подібних цілей, притаманних належному урядуванню, таких як підзвітність, прозорість, доступність, що сприяє активному залученню громадян до процесу прийняття рішень.

Одне з важливих понять у дослідженні – електронна участь. Існує підхід, який трактує електронну участь у широкому сенсі, розглядаючи її як сукупність усіх форм політичної участі, що здійснюються через цифрові медіа.

Це включає як офіційні інституційні механізми, так і неформальну громадську участь. Однак такий підхід може бути складним для розуміння через багатогранність електронної участі [98, р. 704]. Крім того, в науковій літературі електронна участь розглядається як складова частина електронного урядування, зокрема акцентуючи увагу на залученості громадян. Це визначення узгоджується з теоретичним підходом партисипаторної концепції демократії, яка передбачає активну участь громадян у політичних процесах через використання сучасних технологій.

Важливим аспектом є наявність чітких стандартів е-демократії, які можуть бути зафіксовані, зокрема, в документі, як-от «Стратегії реалізації цілей електронної демократії в Україні». Варто зазначити, що в Україні вже прийнята «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні», яка визначає напрямки розвитку інформаційних технологій та електронного урядування в країні, включаючи питання електронної демократії [66]. Однак, існуюча «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» потребує доопрацювання, оскільки в ній бракує чітко визначених вимог щодо впровадження цілей е-демократії саме на місцевому рівні та опису чітких індикаторів для оцінки рівня їх реалізації. Важливо звернутися до практики та рекомендацій Ради Європи для доповнення існуючої стратегії, адже це дозволить Україні рухатися у напрямку європейських стандартів у межах євроінтеграційних процесів. Зокрема, особливу увагу слід приділити тому, що Рада Європи підкреслює необхідність розробки та реалізації стратегії е-демократії на кожному рівні влади, що є важливим кроком у досягненні демократичних стандартів у державному управлінні [96, р. 9]. Наступною рекомендацією є встановлення порядку регулярного щорічного моніторингу та оцінки рівня імплементації інструментів е-демократії на місцевому рівні з чітко визначеними показниками, на основі яких можна створити узагальнений індекс розвитку е-демократії в окремих громадах. Це дозволить більш ефективно оцінювати досягнуті результати та виявляти прогалини в реалізації е-демократії. Важливим аспектом є створення інституційної основи для

здійснення такого моніторингу, наприклад, координаційного органу, який буде відповідати за проведення регулярної оцінки. Наразі, хоча Держінформнаука проводить моніторинг на загальнонаціональному рівні, аналіз рівня впровадження е-демократії на місцевому рівні залишається обмеженим. Підтримка ініціатив громадських організацій, таких як проект «Відкрите місто» (<https://opencity.e-dem.ua/>), також може стати важливим кроком для реалізації та популяризації практик е-демократії.

Такий підхід до розвитку е-демократії допоможе забезпечити рівність у її реалізації серед усіх рівнів влади. Це надзвичайно важливо, оскільки нові технології змінюють взаємодію між органами влади і громадянами, даючи можливість підвищити прозорість та підзвітність влади. Водночас ці технології можуть сприяти залученню громадян до прямої участі у політичних процесах через діалог з урядом та безпосередній вплив на формування політичної агенди. Однак для реформування партисипаторної демократії шляхом розширення використання ІКТ необхідні ресурси та відповідні владні повноваження. Відсутність мотивації з боку органів влади може стати перешкодою для реалізації цих реформ. У такому контексті важливу роль у просуванні е-демократії можуть відігравати інститути громадянського суспільства, створюючи та просуваючи різноманітні е-ініціативи, що сприятимуть більш активному залученню громадян до процесу прийняття рішень.

2.3. Онлайн-платформи та мобільні додатки для участі громадян

У сучасному суспільстві, яке характеризується швидким розвитком цифрових технологій, онлайн-платформи та мобільні додатки стають невід'ємною частиною публічного управління. Вони не лише сприяють покращенню комунікації між громадянами та органами влади, але й забезпечують прозорість, доступність і участь громадян у процесах прийняття рішень.

Онлайн-платформи відкривають нові горизонти для взаємодії громадян з державними установами. Вони сприяють диджиталізації процесів публічного управління, полегшують доступ до інформації та підвищують рівень довіри до влади.

Портал «Дія»

Платформа «Дія» є флагманом цифрової трансформації в Україні. Вона інтегрує широкий спектр електронних послуг: від реєстрації підприємництва до отримання довідок. У період війни «Дія» також пропонує інноваційні сервіси, такі як подання заявок на відшкодування збитків від бойових дій та підтримка внутрішньо переміщених осіб. Цей портал став зразком для багатьох країн, які прагнуть модернізувати свої адміністративні процеси.

Громадський бюджет

Інструмент «Громадський бюджет» дозволяє громадянам брати участь у розподілі місцевих бюджетів через подання проєктів та голосування за них. Цей підхід сприяє розвитку громадянського суспільства та залученню населення до управління фінансовими ресурсами.

Платформа «ВзаємоДія»

Онлайн-платформа «ВзаємоДія», створена за ініціативи Кабінету Міністрів України, надає можливість громадянам подавати петиції, брати участь у громадських обговореннях та отримувати доступ до відкритих даних. Вона спрямована на підвищення прозорості діяльності державних органів і стимулювання громадської активності (<https://e-democracy.diia.gov.ua/>).

«OpenDataBot»

Ця платформа надає громадянам можливість перевіряти юридичну інформацію про компанії, реєстраційні дії та судові справи. Відкритість даних сприяє боротьбі з корупцією та підвищує довіру до бізнесу й державних установ.

Платформа електронних петицій

Електронні петиції є ще одним інструментом участі громадян у публічному управлінні. Наприклад, на платформі petition.president.gov.ua

громадяни можуть подавати звернення до Президента України. Якщо петиція набирає 25 тисяч підписів, вона обов'язково розглядається.

Мобільні додатки для громадської участі

Мобільні додатки дозволяють громадянам оперативно взаємодіяти з органами влади, повідомляти про проблеми та брати участь у вирішенні суспільно важливих питань.

Kyiv Smart City

Додаток Kyiv Smart City є зручним інструментом для комунікації з міською владою. Користувачі можуть повідомляти про проблеми інфраструктури, слідкувати за ремонтними роботами та отримувати актуальну інформацію про події в місті.

ЕкоГромада

Додаток «ЕкоГромада» дозволяє громадянам повідомляти про екологічні порушення: незаконні вирубки, сміттєзвалища, забруднення водних ресурсів. Відгук екологічної служби є оперативним, що підвищує ефективність розв'язання екологічних проблем.

SafeCity

Додаток SafeCity спрямований на підвищення рівня безпеки в громадах. Він дозволяє повідомляти про небезпеки, випадки насильства або загрози. Дані одразу передаються відповідним органам, що забезпечує швидку реакцію.

«Активна Громада»

Цей мобільний додаток створений для інформування громадян про актуальні громадські ініціативи. Користувачі можуть долучатися до заходів, дізнаватися про можливості волонтерства та підтримувати місцеві проєкти.

Моя громада

Додаток «Моя громада» надає змогу жителям взаємодіяти з місцевою владою, залишати пропозиції та скарги, а також відстежувати, як вирішуються їхні запити.

«Соціальна громада»

Цей додаток орієнтований на надання соціальних послуг: оформлення субсидій, подання документів на соціальні виплати, отримання консультацій. Усе це доступне у зручному мобільному форматі.

Dobro.ua

Додаток Dobro.ua об'єднує громаду навколо благодійних ініціатив. Через нього можна підтримувати соціальні проекти, робити пожертви та дізнаватися про успіхи реалізованих ініціатив.

Прототип платформи електронної участі (eIDEA) був презентований як частина проекту «Прозора та демократична відбудова», спрямованого на залучення громадян до процесу відновлення України через цифрові інструменти. Ця платформа має на меті підвищити прозорість і залученість громадськості до відновлення та розвитку, що є важливим для забезпечення демократичних процесів під час відбудови. Інструменти електронної демократії, включаючи платформу eIDEA, мають стати частиною екосистеми управління відновленням DREAM, що забезпечує прозорість та ефективність відновлення через активну взаємодію органів влади, міжнародних організацій, бізнесу та громадськості [79].

Проект «Відкрите місто» – це платформа, яка спрямована на покращення міст України шляхом сприяння участі громадськості в процесах ухвалення рішень. Вона дозволяє громадянам, місцевим органам влади та громадським організаціям спільно вирішувати місцеві проблеми. Учасники можуть повідомляти про проблеми, відстежувати їх вирішення та контролювати роботу підрядників, а органи влади отримують інформацію безпосередньо від мешканців. Платформа охоплює понад 60 міст України, у яких було вирішено тисячі проблем. Вона пропонує інструменти, такі як мобільні додатки, інструкції для користувачів та API для інтеграції з вебсайтами, з метою створення більш безпечного та чистого міського середовища через залучення громадян [7].

Сайт «VCENTRI» надає платформу для ініціювання публічних консультацій, що дозволяє органам державної влади та громадянам активно

взаємодіяти в процесах прийняття рішень. Цей інструмент сприяє врахуванню громадської думки при формуванні та реалізації міських політик, що включає такі теми, як адміністративні послуги, безпека, екологія, культура, охорона здоров'я та багато інших. Консультації проводяться за допомогою електронних сервісів, які дають можливість долучити громадян до обговорення актуальних питань [26].

Мобільні додатки для громадської участі

Мобільні додатки дозволяють громадянам оперативно взаємодіяти з органами влади, повідомляти про проблеми та брати участь у вирішенні суспільно важливих питань.

Kyiv Smart City

Додаток Kyiv Smart City є зручним інструментом для комунікації з міською владою. Користувачі можуть повідомляти про проблеми інфраструктури, слідкувати за ремонтними роботами та отримувати актуальну інформацію про події в місті [100].

ЕкоГромада

Додаток «ЕкоГромада» дозволяє громадянам повідомляти про екологічні порушення: незаконні вирубки, сміттєзвалища, забруднення водних ресурсів. Відгук екологічної служби є оперативним, що підвищує ефективність розв'язання екологічних проблем [25].

«Активна Громада»

Цей мобільний додаток створений для інформування громадян про актуальні громадські ініціативи. Користувачі можуть долучатися до заходів, дізнаватися про можливості волонтерства та підтримувати місцеві проєкти.

Моя громада

Додаток «Моя громада» надає змогу жителям взаємодіяти з місцевою владою, залишати пропозиції та скарги, а також відстежувати, як вирішуються їхні запити.

«Соціальна громада»

Цей додаток орієнтований на надання соціальних послуг: оформлення субсидій, подання документів на соціальні виплати, отримання консультацій. Усе це доступне у зручному мобільному форматі.

Додаток Dobro.ua об'єднує громаду навколо благодійних ініціатив. Через нього можна підтримувати соціальні проєкти, робити пожертви та дізнаватися про успіхи реалізованих ініціатив [21].

Онлайн-платформи та мобільні додатки, хоча й мають значні переваги, такі як зручність і доступність для громадян, стикаються з низкою викликів. Першим із них є цифрова нерівність, адже не всі громадяни мають рівний доступ до сучасних пристроїв та Інтернету, що обмежує можливості використання цифрових інструментів. Другим важливим викликом є низький рівень цифрової грамотності, особливо серед людей похилого віку, що також перешкоджає активному використанню онлайн-платформ. Третім викликом є загроза кібербезпеки, оскільки необхідно посилювати захист персональних даних користувачів від можливих атак. Четвертим, не менш важливим, є скептичне ставлення до цифрових інструментів, особливо в регіонах з низьким рівнем довіри до влади, що може призвести до відмови громадян від використання цифрових послуг.

В цілому, онлайн-платформи та мобільні додатки є не тільки зручними інструментами, але й ключовими засобами для залучення громадян до управлінських процесів. Їх розвиток і впровадження в Україні значно сприятимуть посиленню взаємодії між владою та суспільством, підвищенню довіри до державних інституцій та зміцненню демократичних засад.

Висновки до 2 розділу

На основі аналізу цифрових інструментів громадської участі можна дійти кількох ключових висновків. По-перше, цифрові технології відіграють вирішальну роль у забезпеченні активної участі громадян у процесах управління, сприяючи прозорості та підзвітності влади. В Україні активно

впроваджуються онлайн-інструменти, такі як електронні петиції, платформи для громадських обговорень і бюджету участі, що створюють можливості для прямого впливу громадян на прийняття рішень. По-друге, сучасні виклики, включаючи пандемію COVID-19 та повномасштабне вторгнення, стимулювали адаптацію багатьох механізмів громадської участі до цифрового формату, підвищуючи їх доступність і ефективність. Однак, незважаючи на значні успіхи, існують проблеми, такі як цифрова нерівність, низький рівень цифрової грамотності населення, особливо серед старших громадян, та кіберзагрози. Для подолання цих бар'єрів необхідно розвивати інфраструктуру, підвищувати рівень обізнаності громадян і вдосконалювати кіберзахист. По-третє, в умовах демократичного управління інструменти електронної демократії, такі як онлайн-платформи і мобільні додатки, стають невід'ємною складовою ефективного урядування. Їх функціональність, зручність і доступність дозволяють забезпечити кращу взаємодію між громадянами та владою, підвищуючи рівень довіри до державних інституцій. Нарешті, для досягнення максимальної ефективності цифрових інструментів необхідно інтегрувати їх у комплексну стратегію розвитку електронної демократії, що враховуватиме потреби різних категорій населення та специфіку місцевого самоврядування. У перспективі це сприятиме зміцненню демократичних засад, підвищенню громадянської активності та модернізації системи публічного управління в Україні.

РОЗДІЛ 3.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Особливості громадської участі в умовах воєнного стану

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, введенням воєнного стану згідно з Указом Президента №64/2022 від 24 лютого 2022 року були обмежені конституційні права і свободи громадян. У межах Закону «Про правовий режим воєнного стану» запроваджені процедурні зміни, які зокрема вплинули на взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськістю, обмеживши реалізацію громадянських ініціатив та співпраці між владою і суспільством [55]: згідно з новою частиною 10 статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», під час дії воєнного стану вимоги щодо оприлюднення проєктів актів не поширюються на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій, військових адміністрацій та їх посадових осіб [63]; зміни, внесені до Регламенту місцевих рад, спричинили функціонування постійних депутатських комісій та проведення сесій місцевих рад без дотримання принципів відкритості та гласності [56]; відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та частини 6 статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації», місцеві ради та їх виконавчі органи припинили надання відповідей на звернення підприємств, установ, організацій і громадян, посилаючись на обставини непереборної сили. Це обмеження діє незалежно від того, чи відбуваються безпосередні бойові дії на території громади.

У зв'язку з воєнним станом, на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 №263 «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», органам місцевого самоврядування було рекомендовано зупиняти або обмежувати роботу

інформаційних, комунікаційних систем і публічних електронних реєстрів. Це спричинило обмеження доступу громадян до інформації. Крім того, керуючись рекомендаціями Асоціації міст України, деякі місцеві ради зробили свої офіційні веб-сторінки недоступними для перегляду з 24 лютого 2022 року до травня 2022 року [19].

Часткове або повне закриття веб-сторінок місцевих рад, яке було здійснене як захід інформаційної безпеки для захисту персональних даних членів територіальної громади та публічних даних органів місцевого самоврядування, значно вплинуло на зниження громадської участі у процесі прийняття рішень. Також це суттєво обмежило можливості громадського контролю за діяльністю органів влади в умовах воєнного стану [19].

До введення воєнного стану органи місцевого самоврядування, відповідно до Закону України № 2939 та Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835, зобов'язані були оприлюднювати на своїх офіційних веб-сайтах наступну інформацію [55].

У період дії воєнного стану не застосовується Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Це означає, що місцеві ради можуть ухвалювати рішення, зокрема щодо місцевих податків і зборів на 2023 рік, виключно на підставі положень податкового законодавства. При цьому вони звільняються від обов'язку проведення аналізу регуляторного впливу, погодження проєктів із регуляторною службою, а також інформування громадськості. Така ситуація значно обмежує можливість громадського контролю та участі у прийнятті ключових рішень у сфері місцевого самоврядування [60].

У період воєнного стану спостерігається тимчасове припинення конкурсів громадського бюджету або відтермінування реалізації проєктів бюджетів участі в громадах. Це пов'язано з дотриманням вимог Постанови КМУ від 09.06.2021 р. № 590 «Про затвердження Порядку виконання

повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану», а також зі специфікою бюджетного процесу в умовах війни.

Іншим важливим фактором змін у громадській участі стала релокація частини представників громадських організацій. Жителі територій, які опинилися в зоні бойових дій чи окупації, змушені були переміщуватися як в межах України, так і за її кордони. Багато з них змінили свій профіль діяльності на волонтерську допомогу для задоволення гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб та підтримки ЗСУ, або ж припинили свою діяльність. Релокація також торкнулася представників органів місцевого самоврядування та комунальних установ, особливо в період із лютого по березень. Це суттєво знизило рівень їхньої взаємодії з громадянським суспільством, обмеживши можливості для реалізації спільних ініціатив [22].

У 2022 році найбільш поширеними формами громадської участі стали особисті контакти та неформальні звернення до посадовців органів місцевого самоврядування, ініціювання місцевих ініціатив, подання запитів на доступ до інформації, звернення громадян до місцевої влади, використання електронних петицій та проведення консультацій з громадськістю у форматі наживо.

До менш популярних форм громадської участі належали громадський бюджет, подання доручень депутатам, особисті прийоми громадян депутатами, міськими головами та іншими посадовцями, організація зборів жителів за місцем проживання та самоорганізація з сусідами. Ці форми хоч і використовувалися, але значно рідше порівняно з основними способами громадської взаємодії [23].

Шведсько-український проєкт PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні» спільно з Всеукраїнською асоціацією об'єднаних територіальних громад провели дослідження, присвячене стану інформування та залучення жителів громад в умовах воєнного стану. В опитуванні, яке тривало з 1 листопада по 1 грудня 2022 року, взяли участь 156 респондентів,

представників органів місцевого самоврядування зі 131 громади. Респонденти відповідали за інформування та комунікацію в громадах.

Основна мета дослідження полягала в аналізі впливу воєнного стану на процеси інформування громадян і залучення їх до життя громади, а також у визначенні потреб органів місцевого самоврядування в удосконаленні існуючих або впровадженні нових інструментів для підвищення ефективності комунікації [22].

У громадах для інформування мешканців найчастіше використовують офіційні сайти рад, сторінки в соціальних мережах та чати у Viber, Telegram, Facebook чи WhatsApp. Близько половини громад також поширюють інформацію через місцеві друковані ЗМІ або власні друковані матеріали. Чверть опитаних звертаються до неофіційних сторінок у соцмережах, місцевих онлайн-ЗМІ, радіо чи телебачення. Найрідше використовують власні інформаційні бюлетені чи організовують спеціальні інформаційні заходи [47].

У громадах для прийняття важливих рішень найчастіше застосовують такі інструменти залучення громадян, як громадські слухання, круглі столи, конференції, робочі групи, консультації з громадськістю та загальні збори. Середньо використовуваними є електронні петиції, місцеві ініціативи, бюджет участі, різні форми опитувань, включаючи електронні, а також громадські ради [14].

Після 24 лютого 2022 року ситуація у громадах щодо інформування та залучення громадян змінилася по-різному. За даними опитування, 26% респондентів зазначили, що у їхніх громадах у цій сфері не відбулося значних змін, і вони продовжили використовувати ті самі канали інформування, як і раніше. Це стосується представників громад не лише із західних областей, а й з центральних, південних та північних регіонів України. Водночас 12% представників органів місцевого самоврядування відзначили, що почали активніше поширювати інформацію через соціальні мережі, створювати нові групи у чатах та месенджерах. Нові канали комунікації стали ефективними для оперативного інформування про повітряні тривоги, гуманітарну допомогу та

взаємодію з внутрішньо переміщеними особами. Також зросли інтенсивність і оперативність інформування громадян, а жителі стали уважніше стежити за офіційними каналами комунікації місцевих органів влади [22].

В умовах воєнного стану у сфері інформування на місцевому рівні відбулися значні зміни, зокрема через обмеження доступу до публічної інформації. За результатами опитування, у 8% громад тимчасово або повністю припинили роботу офіційних сайтів та сторінок органів влади. Крім того, обмеження торкнулися використання інструментів громадської участі: близько 6% респондентів повідомили, що у їхніх громадах не проводяться громадські слухання, круглі столи, збори громадян, а також було припинено реалізацію бюджету участі [22].

Опитані представники органів місцевого самоврядування серед негативних наслідків для сфери інформування та залучення громадян відзначали такі проблеми, як припинення виходу місцевих газет, скорочення штату працівників ОМС, збільшення соціальної напруги в громадах та негативну реакцію жителів на інформаційну політику органів влади. Ці фактори ускладнили комунікацію між владою і громадянами, що вплинуло на довіру та взаємодію в громадах [22].

У надзвичайних умовах воєнного стану забезпечення доступності інформації та залучення жителів громад є ключовим завданням органів влади. Це потребує врахування особливостей різних цільових аудиторій, зокрема, різного віку, соціального статусу, віддаленості населених пунктів у межах громади, а також потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Такий підхід дозволяє забезпечити рівний доступ до інформації для всіх категорій населення, сприяти ефективній комунікації та залученню громадян до прийняття рішень навіть у складних обставинах [22].

Серед опитаних представників громад 9% визнали, що не забезпечують доступності інформації та залучення жителів з урахуванням особливостей різних груп населення. Водночас 28% респондентів повідомили, що враховують специфіку різних категорій громадян, здійснюючи інформування

через офіційний сайт, сторінки та групи в соціальних мережах. Наприклад, для різних вікових груп застосовуються адаптовані способи подачі інформації на різних інтернет-платформах, що дозволяє ефективніше досягати цільових аудиторій [22].

Результати дослідження демонструють зростання ролі соціальних мереж і месенджерів як основних каналів отримання інформації жителями громад. Це підтверджує загальноукраїнську тенденцію, яка свідчить про дедалі ширше використання таких платформ для комунікації. У відповідь на ці виклики, більшість місцевих органів влади оперативно адаптуються до нових умов, створюючи або вдосконалюючи офіційні сторінки у Facebook, а також канали і групи у Viber та Telegram, щоб забезпечити ефективну комунікацію з мешканцями [22].

Інструменти залучення громадян до процесів ухвалення рішень зазнали значних обмежень, зокрема ті, що передбачають організацію зборів громадян – громадських слухань, загальних зборів або круглих столів для обговорень. Це зумовлено нормами частини першої статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка забороняє проведення страйків, масових зібрань та акцій. Більшість органів місцевого самоврядування інтерпретують цю норму як пряму заборону на організацію будь-яких зборів жителів, зокрема й заходів для обговорення місцевих питань. Водночас законодавство передбачає можливість проведення громадських слухань або загальних зборів мешканців за місцем проживання за погодженням з місцевою військовою адміністрацією, навіть у період воєнного стану [63].

Значення електронних інструментів залучення громадян до вирішення питань місцевого значення набуває все більшої ваги. Особливу роль відіграє електронна петиція, яка стала ефективним засобом колективного онлайн-звернення жителів громади. Вона дозволяє громадянам порушувати проблемні питання та пропонувати конкретні шляхи їх вирішення, сприяючи більш активній участі у процесах місцевого самоврядування [27].

Окрім електронних петицій, багато інших форм громадської участі можна ефективно реалізувати в онлайн-форматі. Це стосується проведення круглих столів, конференцій, а також діяльності консультативно-дорадчих органів, таких як громадські ради чи експертні комісії. Також можна організовувати електронні опитування щодо актуальних питань громади чи проєктів рішень ради, використовуючи офіційний сайт, соціальні мережі, месенджери або Google-форми. Навіть звітування місцевого голови та депутатів ради можливо провести в онлайн-режимі, якщо безпекова ситуація не дозволяє безпосереднє спілкування з жителями. Крім того, проєкти міжнародної технічної допомоги пропонують безкоштовні рішення для впровадження інструментів електронної демократії в громадах. Головним чинником їх успішного впровадження є політична воля місцевих органів влади [23].

Підсумовуючи, можна сказати, що місцеве самоврядування оперативно адаптувалося до викликів воєнного стану в контексті інформування та залучення громадян. Реакція органів влади була зумовлена необхідністю збереження життя і безпеки мешканців. Було створено нові або вдосконалено існуючі канали комунікації, які забезпечували донесення життєво важливої інформації, такої як деталі про гуманітарні коридори чи видачу допомоги, а також протидіяли поширенню дезінформації та маніпуляцій. Однак заходи з підвищення інформаційної безпеки призвели до обмеження доступу до частини суспільно важливої інформації, яка не має прямого стосунку до оборони чи територіальної цілісності.

Щодо залучення громадян до вирішення місцевих питань, ситуація виявилася складнішою. Через обмеження законодавства щодо масових заходів місцеві органи влади часто утримуються від проведення громадських слухань, загальних зборів або публічних обговорень. Водночас, навіть в умовах воєнного стану важливо забезпечувати участь громадян у прийнятті важливих для громади рішень. З огляду на безпекову ситуацію, необхідно активно

використовувати електронні інструменти для збору думок, консультацій та обговорень, з особливою увагою до потреб вразливих категорій населення.

Досвід адаптації та діяльності громадських і благодійних організацій, а також волонтерських та гуманітарних ініціатив після початку повномасштабного вторгнення активно аналізується соціологічними та аналітичними центрами. Зокрема, за результатами досліджень Київського міжнародного інституту соціології (KMIC) було встановлено, що повномасштабна агресія 2022 року призвела до зменшення темпів створення нових громадських організацій (ГО) в Україні, однак водночас суттєво зросла кількість нових благодійних організацій [22]. Громадські та благодійні організації переконані, що громадянське суспільство мало значний вплив на загальний стан справ в Україні під час повномасштабного вторгнення, особливо в контексті громадської участі. Вони вважають, що їхні зусилля сприяли мобілізації населення, формуванню стійкості суспільства та підтримці демократичних процесів навіть в умовах війни. Через активну участь громадян у волонтерських, гуманітарних та інших ініціативах вдалося підтримати ефективну взаємодію між суспільством і владою, забезпечуючи збереження соціальної згуртованості.

3.2. Інноваційні проєкти громадської участі у повоєнному відновленні

За останні роки цифровізація громадської активності набула чітких форм і значно посилила суспільно-політичне життя України, демонструючи динамічне розширення свого впливу на різні верстви населення. Українське громадянське суспільство активно використовує нові можливості цифровізації, web-технологій, smart-рішень та електронної демократії, що сприяє еволюції концепції «Громадська участь» від 2.0 до 4.0. Зокрема, одним із ключових напрямів забезпечення ефективності процедур участі громадян у процесах повоєнного відновлення стало впровадження онлайн-платформ для взаємодії органів виконавчої влади з громадянами.

План заходів із реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні передбачає активне застосування цифрових технологій і елементів електронної демократії для забезпечення ефективної взаємодії між громадянами та органами публічної влади. Зокрема, йдеться про створення онлайн-платформ, які надають можливість не лише для громадської участі, але й для залучення проактивних громадських об'єднань до процесів повоєнного відновлення. Ці платформи сприяють відкритості, прозорості та залученню широкого кола учасників до вирішення важливих питань розвитку суспільства в умовах сучасних викликів [53].

Актуалізація завдань і впровадження інноваційних підходів у реалізації проєктів громадської участі, спрямованих на вирішення проблем місцевого самоврядування, ґрунтуються на європейському досвіді та принципах [9; 11; 32; 50]. Цей підхід знайшов своє практичне втілення, зокрема, через реалізацію відповідних проєктів в Україні. Так, одним із яскравих прикладів є проєкт Ради Європи «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні». Він впроваджується Офісом Ради Європи в Україні в межах ухваленого Плану дій для України «Стійкість, відновлення, реконструкція» на 2023–2026 роки [93].

Сучасна наукова література приділяє значну увагу питанням участі громадян до діяльності органів влади та управління розвитком територіальних громад, особливо в контексті їхньої участі у відновленні й сталому розвитку [15; 42; 76]. Це підкреслює важливість проблеми і необхідність обґрунтування дієвих механізмів участі громадськості у впровадженні інноваційних проєктів відновлення, використовуючи сучасні цифрові технології та сервіси в рамках концепції «Громадська участь 2.0» в умовах глобальних викликів і гібридних загроз.

Забезпечення реального впливу громадськості на управлінські процеси на місцевому рівні включає інтеграцію таких компонентів, як участь громадськості, партнерство та субсидіарність. Перший принцип полягає у залученні до процесу прийняття рішень усіх потенційно зацікавлених осіб.

Важливим аспектом прозорості цього процесу є отримання відгуків щодо задіяних інструментів участі, їхньої ефективності, врахування зауважень та причин відхилення пропозицій. Другий принцип відображається у створенні партнерства або коаліції для місцевого розвитку між державними, приватними та неурядовими установами. Цей принцип реалізується, зокрема, через делегування повноважень на місцевому рівні, які можуть успішно виконувати проактивні громадські об'єднання. Третій принцип акцентує на важливості прозорості та доступності інформації в процесі місцевого самоврядування. Інституції публічної влади повинні забезпечувати громадян інформацією про свої рішення, витрати та результати роботи. Водночас громадяни мають право на доступ до референтної та достовірної інформації, що сприяє підвищенню відкритості та формуванню довіри між органами публічної влади та громадянами. При цьому важливо, щоб інформація була належним чином донесена, зрозуміла та об'єктивна, що сприятиме ухваленню обґрунтованих та ефективних рішень [41].

Процес участі громадян може бути реалізований за допомогою різноманітних інструментів і технік, які включають як особисте спілкування, так і віддалені засоби. При цьому форма застосування інструментів не є основною, адже головна мета цього процесу, а також вибір найбільш доречних інструментів, полягає саме у забезпеченні участі. Застосування інструментів громадської участі, що базується на використанні цифрових технологій та елементів електронної демократії, спрямоване на підтримку розвитку інформаційного суспільства і сприяє формуванню почуття громадської відповідальності. Ці інструменти надають місцевим громадам можливість забезпечити ширше представництво громадян у процесах ухвалення рішень. Оцінювання ефективності таких інструментів може здійснюватися навіть за відсутності безпосередньої присутності громадян, але з урахуванням їхнього реального впливу на процес ухвалення рішень. Таким чином, забезпечення громадянам можливості реально впливати на ці процеси сприятиме підвищенню значущості та результативності такого підходу.

Обґрунтований і ретельно продуманий вибір інструментів громадської участі у реалізації проєктів повоєнного відновлення, їх розвиток і постійне вдосконалення є ключовим елементом у забезпеченні ефективної взаємодії між органами публічної влади та громадськістю. У цьому контексті рекомендації включають: здійснення аналізу потреб громади, що передбачає вивчення необхідності повоєнного та післявоєнного відновлення, виявлення найактуальніших питань для громади у цьому контексті та визначення найбільш ефективних механізмів участі; залучення представників різних груп населення, що включає соціальні групи, різні вікові категорії та професії, до процесу громадської участі; ретельний добір інструментів, які мають відповідати поставленим завданням, враховуючи конкретну ситуацію; забезпечення прозорості процесу громадської участі та доступу до інформації про ухвалені рішення з наданням можливостей зворотного зв'язку щодо їхньої реалізації; проведення оцінки результатів і ефективності використаних інструментів після завершення процесу громадської участі для визначення ступеня виконання цілей і планування подальших кроків для покращення результатів у майбутньому [40].

До інструментів, які забезпечують процес участі громади, належать ті, що дають змогу громадськості впливати на прийняття рішень, а також ті, що сприяють об'єднанню різних груп зацікавлених сторін для спільного навчання, взаємодії та формування культури ухвалення рішень на основі європейських практик. Зазначені інструменти не завжди передбачають безпосередню участь і можуть застосовуватися на різних рівнях залучення громадян, залежно від мети охоплення всіх зацікавлених сторін. Вибір конкретних інструментів залежить від етапу прийняття рішення, специфіки місцевості, кількісних і якісних характеристик стейкхолдерів, а також їх розуміння проблематики. Особливе значення мають стейкхолдери як зацікавлені учасники процесу реалізації проєктів громадської участі в повоєнному відновленні громад.

Серед найефективніших способів інформування громадськості виділяються офіційні сайти та профілі органів місцевого самоврядування в соціальних мережах. Такий формат інформування охоплює значну частину населення, зокрема представників різних соціальних і вікових груп. Проте цей спосіб не завжди забезпечує розробку ефективних рішень, адже частіше виконує роль першого кроку до участі за концепцією «Громадська участь 2.0», ніж гарантує обов'язкове врахування зворотного зв'язку. Крім того, такі формати можуть бути вразливими до маніпуляцій, що впливають на громадську думку щодо місцевих ініціатив.

У ситуаціях, коли рівень довіри є низьким, важливо зосередитися на співпраці з надійними учасниками цифрових комунікацій. Таким суб'єктам можна надати довіру у створенні цифрового інформаційного контенту та його поширенні серед зацікавлених груп і спільнот. Це дозволить забезпечити більш продуктивну взаємодію між органами влади та громадянами, мінімізуючи ризики дезінформації або перекручення інформації [40; 41].

У Законі України № 5323 «Про засади державної регіональної політики» від 9 липня 2022 року викладено основні засади та принципи, що стосуються відновлення і розвитку регіонів та громад [59]. Цей закон спрямований на всебічне вдосконалення механізмів реалізації регіональної політики держави. Зокрема, він передбачає відновлення громад через запровадження нової трирівневої, ефективної та прозорої системи стратегічного планування. Ця система забезпечує узгодженість і взаємодоповнення між державними стратегіями, регіональними стратегіями та стратегіями громад.

Такий підхід створює передумови для визначення чотирьох типів територій: територій відновлення, які потребують першочергових зусиль для ліквідації наслідків руйнувань; полюсів економічного зростання, що мають потенціал для активного розвитку; територій із особливими умовами для розвитку, які потребують спеціальних заходів для стимулювання економічної активності; та територій сталого розвитку, спрямованих на довгострокову

стабільність і прогрес. Ці принципи формують основу для планування та впровадження ефективних заходів у відновленні та розвитку регіонів [52].

Державний фонд регіонального розвитку виконує ключову роль у забезпеченні фінансового механізму реалізації регіональної політики держави, спрямованої на відновлення територій, що постраждали внаслідок військової агресії РФ. Для цього необхідно розробляти та впроваджувати відповідні стратегії розвитку, які повинні отримати попередній висновок Міністерства регіонального розвитку щодо відповідності встановленим вимогам. Такий висновок є обов'язковою умовою для отримання бюджетного фінансування проєктів. Основними завданнями агенцій регіонального розвитку є участь у створенні регіональних стратегій розвитку, надання консультативно-методичної підтримки органам місцевого самоврядування у підготовці стратегій, програм і проєктів, пов'язаних із повоєнним відновленням громад, а також формування онлайн-системи моніторингу громад. Основним джерелом фінансування відбудови України визначено Фонд відновлення та розвитку, а цифрові рішення, які стосуються розподілу ресурсів, планується об'єднати в єдину онлайн-платформу. Це дозволить забезпечити прозорість та контроль за реалізацією проєктів і використанням ресурсів у режимі реального часу [20].

У процесі реалізації концепції «Громадська участь 2.0» стейкхолдерами виступають всі зацікавлені сторони, починаючи з державних інституцій і закінчуючи представниками громадянського суспільства, чия роль в управлінні дедалі більше опосередковується завдяки використанню цифрових сервісів та web-технологій. Інтернет-платформи, блоги, месенджери та соціальні мережі стали невід'ємною частиною діяльності стейкхолдерів у цьому процесі. Серед них, найбільш референтними для вирішення поставлених завдань можна вважати організації громадянського суспільства, оскільки саме вони здатні ефективно використовувати свій потенціал як для інформування громадян, так і для участі в громадських ініціативах. Використання цифрових технологій, зокрема технологій web 2.0, не є

додатковим елементом, а стає ключовим засобом, завдяки якому здійснюється громадська діяльність. Удосконалення існуючих інструментів громадської участі у повоєнному відновленні громад шляхом впровадження концепції «Громадська участь 2.0» передбачає, що органи публічної влади застосовують цифрові інноваційні технології та інструменти електронної демократії для ухвалення рішень і забезпечення ефективного зворотного зв'язку з громадянами [40; 41].

Процес залучення стейкхолдерів до цифрової трансформації включає активізацію діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема через використання інформаційно-комунікаційних технологій і інструментів електронної демократії. Це закріплено в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Інститути громадянського суспільства повинні отримати можливість організовувати заходи, спрямовані на навчання громадян користуванню онлайн-інструментами електронної участі. Такий підхід передбачає підтримку ініціатив у сфері інформаційних технологій та впровадження інструментів електронної демократії, які забезпечують міжгалузеву взаємодію інститутів громадянського суспільства з громадянами, органами публічної влади [48], підвищення активності та ініціативності громадян у публічному житті на всіх рівнях, забезпечення прозорості процесу ухвалення рішень і підзвітності демократичних інститутів, покращення швидкості та ефективності реагування органів публічної влади на звернення громадян, а також на сприяння їх активній участі у процесах ухвалення важливих рішень [65]. Серед основних проблем і ризиків, які виникають під час впровадження концепції «Громадська участь 2.0» та використання технологічних рішень на основі web 2.0 у процесах і проєктах відновлення в умовах війни та післявоєнного періоду, як на державному рівні, так і на рівні громадських ініціатив, варто виділити дублювання функціоналу різних інституцій і інформаційного контенту. Крім того, значним викликом є неузгодженість взаємодії з кінцевими бенефіціарами, що призводить до надмірної зарегульованості, затримок у

прийнятті рішень та реагуванні на запити. Це, у свою чергу, стає причиною неефективного використання ресурсів, спрямованих на відновлення об'єктів і інфраструктури за допомогою сучасних цифрових технологій [29]. Окремо необхідно акцентувати увагу на ризиках, які виникають через нерозуміння ролі громадськості окремими владними інституціями. У результаті стейкхолдери, що представляють обізнану та проактивну громадськість, можуть залишатися незадоволеними підсумками процесу, незалежно від того, наскільки активно вони брали участь у проєкті, якщо вважатимуть, що їхній вплив на прийняття рішень був обмеженим. Важливо усвідомлювати, що реальний потенціал громадської участі не завжди відображається в кількості проведених заходів, витратах або часі, виділеному на залучення громадськості. Значна кількість ресурсів, зусиль і часу може бути витрачена на неефективні дії, які зрештою призводять до негативних результатів.

На початку повномасштабного вторгнення РФ було зафіксовано активізацію операцій із дезінформації та психологічного тиску на громадян України, зокрема через створення і поширення електронних комунікаційних сервісів, таких як Telegram-канали. У відповідь важливим стало впровадження практики поширення рекомендацій щодо надійних каналів і попереджень про ресурси з сумнівною репутацією як засобу протидії ворожому впливу. Списки неблагонадійних джерел регулярно публікуються незалежними експертними структурами, лідерами громадської думки та представниками влади. Українське громадянське суспільство у цьому контексті стало одним із дієвих суб'єктів, які забезпечують інформаційну гігієну в умовах гібридних загроз.

У боротьбі з дезінформацією активно задіяні різні групи стейкхолдерів, зокрема громадські організації, волонтерські ініціативи та незалежні засоби масової інформації. Суттєвим напрямом їхньої діяльності є фактчекінг – перевірка достовірності інформації, що поширюється тими чи іншими джерелами. Цей аспект став важливим завданням для структур громадянського суспільства. З початком повномасштабної війни такі ініціативи, як «СтопФейк» та «Детектор медіа», значно активізували свою

роботу для вирішення нових викликів. Їхні зусилля спрямовані на те, щоб стимулювати людей критично оцінювати достовірність інформації, яка надходить до них, особливо через мобільні пристрої [71].

З початку повномасштабного вторгнення рф важливим стейкхолдером у процесі громадської участі став загальноукраїнський волонтерський рух, представлений численними волонтерськими організаціями. Цей рух зосередив свою діяльність на посиленні спроможності країни в підтримці Збройних Сил України, військовослужбовців, а також внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від війни. Головною перевагою волонтерів у порівнянні з державними інституціями виявилися їхня гнучкість і здатність швидко реагувати на виклики, що було особливо важливо в умовах війни, коли державні структури виявилися недостатньо адаптованими.

Цю ефективність забезпечило активне використання електронних комунікацій, соціальних мереж і різних месенджерів, які допомагали організовувати діяльність у складних умовах. Прикладами результативності такої діяльності є регулярні збори коштів для потреб військових, включаючи придбання техніки, засобів безпеки, медичних препаратів тощо. У соціальних мережах постійно з'являються заклики до підтримки, і вони часто знаходять відгук, що свідчить про високий рівень довіри з боку суспільства.

Ефективне використання соціальних мереж не лише підтверджує успіхи волонтерських ініціатив, але й демонструє зростання авторитету громадських лідерів, які в умовах кризи здатні мобілізувати спільноти для досягнення спільних цілей на засадах солідарності. Згодом деякі волонтерські ініціативи інституціалізуються, перетворюючись на потужні організації, що координують уже систематизовану діяльність волонтерського руху.

Проект «Зв'язок заради змін: залучення стейкхолдерів для забезпечення клієнтоцентричності цифрових публічних послуг» є спільною ініціативою Швеції та України, спрямованою на підвищення якості та доступності цифрових державних послуг для громадян [50] спонукала до висновків щодо мотивації стейкхолдерів, зокрема органів публічної влади, до цифровізації та

впровадження «смартизації» сервісів для громад, яка поки що залишається недостатньо високою. Рівень взаємодії між місцевою владою та громадськістю наразі не відповідає потребам для здійснення необхідних змін. Спостерігається низька активність у використанні публічних послуг у цифровому середовищі. Серед основних проблем низької мотивації до участі стейкхолдерів у проєктах, спрямованих на участь громад у процесах повоєнного відновлення із застосуванням смарт-сервісів і технологій, виділяються кілька аспектів. Громади демонструють низьку зацікавленість в участі через обмежений досвід громадських обговорень та недостатній рівень цифрової грамотності громадян. Також існує значний міжвіковий розрив у цифрових навичках, що спостерігається між молоддю та літніми людьми. Крім того, бракує платформ для ефективної взаємодії громад із органами публічної влади, а наявна інформація про доступні е-послуги та алгоритми їх отримання є обмеженою. Переліки доступних послуг часто не відповідають реальним потребам, а самі послуги можуть бути незручними та недостатньо зрозумілими для громадян [1].

Низька мотивація та ефективність залучення громадськості до ініціатив повоєнного відновлення та розвитку громад із використанням цифрових інструментів пояснюється проблемою, що отримала назву «індиферентність стейкхолдерів». Як зазначає О. Шиць, існує кілька ключових причин цього явища.

По-перше, це законодавчі аспекти, коли стейкхолдери можуть відчувати себе незахищеними через відсутність регулювання нових технологій, правові колізії та нерегульованість відносин, що характерні для початкових етапів впровадження таких технологій. По-друге, проблема цифрової ексклюзії, що вимагає створення умов для навчання громадян та надання їм необхідної інформації для освоєння і застосування технологій, залишається невирішеною.

Ще одним фактором є недостатній рівень безпеки, який полягає у збільшенні обсягу збирання та надмірній деталізації обробки даних, що може спричинити втрату довіри серед громадян. Також вагомою є недосконалість

комунікаційної практики, коли стейкхолдери, особливо громадяни, залишаються недостатньо поінформованими про концепції та переваги інструментів електронної демократії та web-технологій. Це призводить до зниження інтересу до участі та відчуття відчуженості від процесу ухвалення рішень.

Додатково, у взаємодії між владними структурами та стейкхолдерами, зокрема громадянами, домінує інформування як основна форма комунікації, що не сприяє їхній мотивованості. Всі ці фактори загалом негативно впливають на залучення стейкхолдерів до проєктів громадської участі із застосуванням цифрових технологій та web-ресурсів [84].

Подолання байдужості стейкхолдерів є ключовим завданням для створення ефективного комунікаційного середовища, яке виступає першою сходинкою у процесі «смартизації» або формування «розумних громад». Таке середовище сприяє більш результативному вирішенню актуальних проблем та успішній реалізації проєктів, що спрямовані на забезпечення належного функціонування громад і їхнє повоєнне відновлення. Крім того, «смартизація» сприяє досягненню сталого розвитку громад завдяки партнерству та налагодженню співпраці між різними зацікавленими сторонами [99]. Залучення стейкхолдерів через використання web-ресурсів, цифрових сервісів, інтерактивних мобільних додатків, онлайн-платформ, інших засобів комунікації та інструментів електронної демократії створює умови для спільного вирішення питань, пов'язаних із повоєнним відновленням і розвитком громад. Завдяки цьому процесу відбувається інтеграція зусиль та забезпечується спільна відповідальність за реалізацію проєктів, ухвалення публічних і прозорих рішень, які стосуються відновлення та подальшого розвитку громад. Участь у цих процесах різних груп зацікавлених сторін, зокрема громадськості, бізнесу і влади, забезпечує комплексний підхід до вирішення актуальних питань.

Динамічне впровадження цифрових інструментів, зокрема технологій web 2.0, із врахуванням європейського досвіду у сфері участі громад у

проєктах розвитку місцевого самоврядування [68] та напрацювань досвіду демократичних країн і їхні напрацювання створюють умови для своєчасного виконання всіх необхідних заходів, спрямованих на повоєнну відбудову країни. Це дозволить провести модернізацію не лише більшості ключових сфер життєдіяльності суспільства, але й оновити інфраструктуру [54], але завдяки використанню цифрових сервісів та інструментів електронної демократії, процеси відновлення здатні не лише модернізувати ключові сфери та інфраструктуру, а й об'єднати проактивну громадськість країни. Ці інструменти виступають формою суспільних відносин, за якої громадяни та організації активно залучаються до реалізації публічної політики на місцевому рівні через широке впровадження цифрових технологій. [66].

Розумна територіальна спеціалізація [108] є одним із технологічних підходів, що успішно застосовується в окремих країнах ЄС для визначення унікальних характеристик та конкурентних переваг економіки й інфраструктури різних регіонів. [32]. Такий підхід передбачає обґрунтоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в межах регіональної стратегії стратегічних цілей і завдань для розвитку різних видів економічної діяльності та інших активностей, які мають потенціал для інноваційного розвитку. Це враховує як історично обумовлені, так і нові конкурентні переваги регіонів, що виникають завдяки модернізації комунікаційних процесів і реалізації проєктів громадської участі із використанням цифрових рішень і web технологій. Такий підхід є особливо важливим для вирішення нагальних питань воєнної та повоєнної відбудови. В Україні пошук механізмів визначення смарт-спеціалізації територій має враховувати процеси повоєнного відновлення і регіонального розвитку. Це питання є актуальним для стейкхолдерів, таких як обізнана громадськість, бізнес і публічна влада, адже значна частина підприємств, зокрема стратегічних галузей, зазнала руйнувань через ворожі дії РФ. Водночас людський потенціал, який забезпечував безперебійну роботу багатьох підприємств у мирний час, також був частково втрачений. Тому механізм визначення розумної спеціалізації стає

важливим інструментом для розвитку підприємницького потенціалу й інфраструктури громад [45].

«Смарт спеціалізація» в першу чергу спрямована на стимулювання довгострокових структурних змін [77]. Ключовими аргументами на користь впровадження підходу смарт-спеціалізації у вирішенні актуальних питань воєнної та повоєнної відбудови на рівні громад є принцип селективності. Він полягає у зосередженні ресурсів на обмеженій кількості видів діяльності, де суб'єкти регіонального розвитку можуть досягти значних конкурентних переваг. Такий підхід дозволяє ефективно використовувати доступні ресурси, спрямовуючи їх на стратегічно важливі напрямки, які мають найбільший потенціал для інноваційного та економічного зростання [82]. Цей підхід акцентує увагу на підтримці технологічних галузей, а також передбачає крос-секторальність та інклюзивність, що означає забезпечення рівного доступу для всіх до інформації про проекти розвитку. Це включає максимально можливу участь бізнесу, владних інституцій та громадськості. У цьому процесі підприємницький сектор відіграє ключову роль, адже він має більшу мотивацію до якісних змін. Крім того, підприємці краще обізнані щодо потреб громади, ринкового потенціалу, конкурентного середовища та необхідних заходів для ефективної реалізації проектів, які базуються на смартизації управління розвитком територій [74].

Одним із ключових елементів стратегії вирішення актуальних проблем воєнної та повоєнної відбудови є впровадження ефективного механізму розумних інфраструктурних рішень. Цей підхід має комплексний характер і спрямований на розвиток та відновлення громад із використанням передових технологій, зокрема web-технологій. Смарт-інфраструктура, як механізм залучення громадян, може охоплювати різноманітні сервіси, які з одного боку дозволяють ефективніше використовувати ресурси, а з іншого – сприяють створенню дієвих електронних демократичних платформ для взаємодії громадян з органами публічної влади. Ці платформи є інтерактивними, забезпечують зворотний зв'язок із процесами, що відповідають найбільш

актуальним потребам громад, і виступають сучасними інструментами для залучення громадян до ухвалення рішень.

Такий підхід сприяє формуванню почуття спільності в суспільстві, підвищує рівень відкритості, довіри та участі громадян. Крім того, смарт-інфраструктура розширює доступ до послуг і можливостей для різних соціальних і вікових груп, забезпечуючи інклюзивність і враховуючи потреби осіб з обмеженими можливостями [49]. Вибір пакету інфраструктурних смарт-рішень має базуватися на аналізі стану та проблем сталого розвитку кожної громади. Для цього доцільно використовувати доступні можливості, зокрема маркетплейси цифрових продуктів і рішень для громад. Такі платформи дозволяють ідентифікувати та обрати найбільш доцільні й обґрунтовані варіанти цифрових рішень. Маркетплейс-портал виступає платформою для співпраці місцевих команд цифрової трансформації, бізнесу, громадських організацій і розробників рішень, що спільно сприяють цифровізації громад [43].

Аналіз впровадження розумних інфраструктурних рішень для подолання нагальних проблем, пов'язаних із воєнною та повоєнною відбудовою громад, передбачає оцінювання ефективності механізмів реалізації таких рішень. Економічні переваги оцінюються через визначення зменшення витрат, підвищення продуктивності, зростання валового внутрішнього продукту громади, враховуючи податкові надходження, які можуть бути включені в оцінку економічної вигоди. Соціальні показники аналізуються через вимірювання впливу на якість життя громадян. Цей вплив охоплює такі аспекти, як рівень безпеки, стан громадського здоров'я, доступ до освіти та користування різноманітними послугами.

Рівень залученості громадян до процесу прийняття рішень і ступінь їхньої участі у суспільному житті оцінюються за допомогою платформ електронного урядування та інструментів взаємодії. Зростання обізнаності громадян аналізується через оцінювання рівня їхньої поінформованості, зокрема серед різних соціальних груп, та їхньої здатності брати участь у

формуванні спільних рішень. Особливу увагу приділяють залученню громадян до реалізації проєктів громадської участі, пов'язаних із повоєнним відновленням [49].

Висновки до 3 розділу

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну та запровадженням воєнного стану суттєво змінилися умови громадської участі. Указ Президента №64/2022 від 24 лютого 2022 року передбачив обмеження конституційних прав і свобод громадян, що вплинуло на взаємодію між органами місцевого самоврядування та громадськістю. Зміни у законодавстві, зокрема у Законах «Про правовий режим воєнного стану» та «Про доступ до публічної інформації», дозволили органам влади обмежувати доступ до публічної інформації, що суттєво знизило можливості громадянського контролю та участі. Тимчасове припинення роботи веб-сайтів місцевих рад, як міра інформаційної безпеки, також ускладнило участь громадян у прийнятті рішень. Релокація населення та зміна профілю діяльності громадських організацій на волонтерську допомогу також позначилися на рівні громадської активності. Водночас цифрові інструменти, такі як соціальні мережі, месенджери та електронні петиції, стали ключовими механізмами для залучення громадян. Незважаючи на обмеження, місцеві органи влади адаптували свої комунікації, активно впроваджуючи нові цифрові рішення. Дослідження шведсько-українського проєкту PROSTO підтверджує ефективність використання соціальних мереж для оперативного інформування громадян про життєво важливі питання. Проте, інструменти громадської участі, такі як громадські слухання або бюджет участі, використовуються обмежено через законодавчі та безпекові причини.

Громадська участь у повоєнному відновленні передбачає широке використання цифрових інструментів, онлайн-платформ та мобільних додатків, зокрема у рамках концепції «Громадська участь 2.0». Цифровізація сприяє активізації громадянського суспільства та залученню мешканців громад до процесів прийняття рішень, забезпечуючи прозорість та зворотний

зв'язок. Проекти, спрямовані на відновлення, активно використовують досвід європейських країн у сфері смарт-спеціалізації та розвитку локальних громад. Успішне впровадження смарт-рішень можливе завдяки залученню стейкхолдерів, партнерству між владою, громадськістю та бізнесом, а також через використання інноваційних платформ для електронної демократії. Водночас, існують виклики, такі як цифрова нерівність, недостатня цифрова грамотність і низька довіра до інституцій, які потребують комплексного підходу для їх подолання. Інструменти електронної демократії, включаючи платформи для громадського моніторингу та участі, можуть відігравати ключову роль у забезпеченні сталого розвитку громад і відновлення країни після війни.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. Концепція громадської участі в системі публічного управління передбачає надання громадянам можливості впливати на управлінські рішення, які стосуються їхнього життя. Розглянуто відмінності у поняттях «залученість громадян» та «участь громадян». Залучення громадян є ініціативою «згори донизу», що запускається органами публічної влади, тоді як участь громадян характеризується низовою ініціативою, яка діє за принципом «знизу догори». У сучасних умовах спостерігається певне зниження рівня громадської участі у здійсненні громадського контролю в системі публічного управління. Це зумовлено низкою чинників, серед яких ігнорування органами публічної влади ініціатив, що надходять від громадськості, та імітація взаємодії з нею, що замінює реальне врахування громадської думки і підтримку громадських ініціатив.

Визначено форми, рівні та правові основи громадської участі. Успішність і ефективність залучення громадян до процесу громадського контролю в системі публічного управління безпосередньо залежить від правильного вибору форми участі, яка відповідатиме реальним можливостям громадськості та специфіці ситуації.

Зокрема, відповідно до класифікації Ш. Арнштайн, громадська участь поділяється на вісім рівнів, які за рівнем впливу громадян, можна умовно згрупувати у три основні категорії: відсутність участі, обмежена можливість участі та реальна (ефективна) участь.

Виокремлено дві основні види участі громадян у процесах публічного управління: очну та заочну. Очна участь передбачає безпосереднє залучення громадян до ухвалення управлінських рішень та здійснення контролю за їх реалізацією; участь у громадських слуханнях, діяльності консультативно-дорадчих органів, комісіях, а також присутність на засіданнях сесій міських рад; участь у роботі «круглих столів», експертних та проектних груп,

загальних зборах мешканців громади, а також у діяльності квартальних і прибудинкових комітетів; залучення громадян до виборчого процесу, що є однією з основних форм реалізації демократичного контролю. Заочна участь охоплює діяльність, яка здійснюється без фізичної присутності громадян, проте дозволяє їм впливати на ухвалення управлінських рішень і контролювати їх реалізацію. До таких форм належать подання інформаційних запитів та звернень громадян, у тому числі через електронні петиції, а також участь в онлайн-конференціях і дискусіях; використання засобів інтерактивного спілкування; листування з органами влади, участь у громадських опитуваннях та обговореннях.

Таким чином, як очна, так і заочна участь є важливими інструментами громадянського впливу, кожен із яких має свої особливості та сфери застосування, сприяючи більш ефективному залученню громадян до процесів публічного управління.

Розглянуто класифікацію форм громадської участі (Т. Беклей, Дж. Паркінс, Ш. Шепард): непряма участь (звернення громадян до представників влади, наприклад, шляхом написання листів, подання запитів, збирання підписів під петиціями, участь у референдумах або голосуваннях); пряма участь (громадські консультативні комітети, фокус-групи, семінари чи круглі столи, дні відкритих дверей, зустрічі в муніципалітеті або громадські слухання); новітні форми участі (використання електронних платформ, інтернет-опитувань, онлайн-конференцій та інших цифрових інструментів, які дають змогу громадянам висловлювати свою думку й брати участь у прийнятті рішень незалежно від їхнього місця перебування).

Серед новітніх форм участі можна виділити кілька основних категорій: форми електронної участі громадян, соціальні медіа, медійні інструменти. Відзначено, що новітні форми участі є важливим елементом сучасного публічного управління, що забезпечує інтеграцію цифрових технологій у процеси ухвалення рішень. Їх використання сприяє більш активному залученню громадян до суспільного життя, підвищує ефективність

громадського контролю та створює умови для прозорого і демократичного врядування. Визначено, що в Україні сформовано нормативно-правове поле, яке регулює процес громадської участі та створює умови для взаємодії громадян з органами публічної влади.

2. Розглянуто моделі публічного управління та зазначено, що класична теорія менеджменту і знайшла своє практичне втілення через модель публічного адміністрування (public administration), неокласична теорія менеджменту – через модель публічного управління (public management), а сучасна теорія менеджменту – через модель нового публічного управління (new public management).

Розглянуто перспективи упровадження належного врядування («good governance») в Україні, зокрема, в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Важливою складовою ефективного належного врядування є дотримання демократичних принципів, що включають активну участь громадськості та прозорість у діяльності держави. Це сприятиме стабільному економічному та соціальному розвитку України. Для досягнення цієї мети необхідним є залучення всіх зацікавлених сторін на державному та місцевому рівнях, орієнтуючись на принципи належного врядування. Ці принципи є одночасно і еталонами, і індикаторами реалізації принципів, вони визначають набір цілей та інструментів для їх досягнення та забезпечують ефективне функціонування органів влади на основі демократії, верховенства права та прав людини. Розглянуто чотири рівні залучення громадськості: інформування, консультації, діалог та партнерство. Після завершення війни в Україні перед органами публічної влади, державними службовцями та політичними діячами постане важливе завдання – визначити заходи, які дозволять владним інституціям відповідати на суспільні вимоги щодо подальшої демократизації та європеїзації країни. Основним шляхом досягнення цих цілей є впровадження принципів належного врядування, розроблених на міжнародному рівні для встановлення ефективних і правильних відносин між державою та громадянами. Ключовими серед цих

принципів є забезпечення участі громадян у процесах прийняття рішень, справедливість і інклюзивність у суспільному управлінні, прагнення досягти консенсусу, підзвітність органів влади, прозорість діяльності та чутливість до потреб населення. Успішне впровадження цих принципів сприятиме зміцненню демократичних інституцій, покращенню якості врядування та наближенню України до європейських стандартів. У період завершення війни та на етапі відбудови України очікується зростання суспільного запиту на прозорість, відкритість, підзвітність та чутливість у сфері державного управління. Однак, низький рівень довіри громадян до державних інституцій залишатиметься значною проблемою. Зусилля, які сприяли згуртуванню українців під час війни, можуть втратити свою ефективність у мирний час, особливо за умов соціально-економічних труднощів. Це створює ризик посилення конфліктів між різними групами інтересів у суспільстві, що ускладнить досягнення єдності. У цьому контексті особливого значення набудуть механізми деліберативної демократії (громадські ради, деліберативні опитування, громадські асамблеї), що зможуть забезпечити інклюзивність у процесі прийняття рішень, створення аргументованих обговорень та конструктивне вирішення конфліктів. Такі механізми допоможуть залучити громадян до діалогу, сприяти врахуванню інтересів різних груп суспільства та посилити довіру до державних інституцій, що є важливим фактором у процесі післявоєнного відновлення України.

Впровадження належного урядування в Україні стикається з низкою перешкод: високий рівень корупції, опір демократичним реформам, застарілі погляди та підходи до управління, упереджене ставлення до запропонованих моделей реформ

Визначено, щл Україна вже має низку інструментів для обговорення державної політики, зокрема громадські ради, публічні консультації, опитування на Єдиному державному порталі електронних послуг і в застосунку «Дія». Однак ці механізми наразі не забезпечують достатнього рівня деліберативності через обмежене використання характеристик, які

дозволяють досягати глибшого обговорення та узгодження рішень.

2. Охарактеризовано онлайн-інструменти для участі громадян: онлайн-запис на прийом до посадовців, онлайн-трансляції сесій міської ради, засідань депутатських комісій та виконкому, а також звітування міського голови та депутатів; онлайн-трансляції зустрічей депутатів із виборцями, онлайн-голосування в рамках консультативно-дорадчих органів і робочих груп, електронні петиції, звернення громадян та громадська експертиза; онлайн-обговорення, зокрема через електронну пошту, громадські консультації та ідеї, ініціативи громадян; онлайн-опитування, соціологічні дослідження через гугл-форми, бюджет громадської участі, онлайн-голосування.

Розглянуто електронну демократію та електронне урядування у взаємозв'язку з основними моделями демократії, такими як ліберальна, дорадча (деліберативна) та учасницька (партисипаторна). Зокрема, зосереджено увагу на ключових аспектах демократії, зокрема на участі громадян і їхньому залученні до політичних процесів, що мають різну інтерпретацію в рамках кожного з трьох зазначених теоретичних підходів. Відзначено, що електронна демократія тісно пов'язана з концепцією належного урядування (good governance).

Визначено поняття «електронна участь», що включає як офіційні інституційні механізми, так і неформальну громадську участь. Електронна участь розглядається як складова частина електронного врядування, зокрема акцентуючи увагу на залученості та участі громадян. Це визначення узгоджується з теоретичним підходом партисипаторної концепції демократії, яка передбачає активну участь громадян у політичних процесах через використання сучасних технологій.

Відзначено, що для реформування партисипаторної демократії шляхом розширення використання ІКТ необхідні ресурси та відповідні владні повноваження. Відсутність мотивації з боку органів влади може стати перешкодою для реалізації цих реформ. У такому контексті важливу роль у просуванні е-демократії можуть відігравати інститути громадянського

суспільства, створюючи та просуваючи різноманітні е-ініціативи, що сприятимуть більш активному залученню громадян до процесу прийняття рішень.

5. Визначено, що онлайн-платформи та мобільні додатки стають невід'ємною частиною публічного управління. Вони не лише сприяють покращенню комунікації між громадянами та органами влади, але й забезпечують прозорість, доступність і участь громадян у процесах прийняття рішень. Онлайн-платформи відкривають нові горизонти для взаємодії громадян з державними установами. Вони сприяють диджиталізації процесів публічного управління, полегшують доступ до інформації та підвищують рівень довіри до влади. В роботі охарактеризовано (платформи «Дія», «Громадський бюджет», «Взаємодія», «OpenDataBot», Платформа електронних петицій, прототип платформи електронної участі (eIDEA), проект «Відкрите місто», «VCENTRI»; мобільні додатки «Kyiv Smart City», «Kyiv Smart City», «ЕкоГромада», «SafeCity», «Активна Громада», «Моя громада», «Соціальна громада», «Dobro.ua»,

Відзначено, що онлайн-платформи та мобільні додатки, хоча й мають значні переваги, такі як зручність і доступність для громадян, стикаються з низкою викликів: цифрова нерівність, низький рівень цифрової грамотності, загроза кібербезпеки, скептичне ставлення до цифрових інструментів, особливо в регіонах з низьким рівнем довіри до влади, що може призвести до відмови громадян від використання цифрових послуг.

Для подальшого розвитку онлайн-інструментів слід зосередитися на кількох напрямках: розширити функціональність платформ і додатків; необхідно організовувати навчальні кампанії та тренінги для підвищення цифрової грамотності населення; забезпечити доступність Інтернету в сільських і віддалених регіонах; посилити кіберзахист. В цілому, онлайн-платформи та мобільні додатки є не тільки зручними інструментами, але й ключовими засобами для залучення та участі громадян до управлінських процесів.

6. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, введенням воєнного стану були обмежені конституційні права і свободи громадян. У межах Закону «Про правовий режим воєнного стану» запроваджені процедурні зміни, які зокрема вплинули на взаємодію органів місцевого самоврядування з громадськістю, обмеживши реалізацію громадянських ініціатив та співпраці між владою і суспільством. Визначено, що найбільш поширеними формами громадської участі стали особисті контакти та неформальні звернення до посадовців органів місцевого самоврядування, ініціювання місцевих ініціатив, подання запитів на доступ до інформації, звернення громадян до місцевої влади, використання електронних петицій та проведення консультацій з громадськістю у форматі наживо. До менш популярних форм громадської участі належали громадський бюджет, подання доручень депутатам, особисті прийоми громадян депутатами, міськими головами та іншими посадовцями, організація зборів жителів за місцем проживання та самоорганізація з сусідами. Ці форми хоч і використовувалися, але значно рідше порівняно з основними способами громадської взаємодії. У громадах для прийняття важливих рішень найчастіше застосовують такі інструменти учасі громадян, як громадські слухання, круглі столи, конференції, робочі групи, консультації з громадськістю та загальні збори. Середньо використовуваними є електронні петиції, місцеві ініціативи, бюджет участі, різні форми опитувань, включаючи електронні, а також громадські ради.

Відзначено, що після 24 лютого 2022 року ситуація у громадах щодо інформування та залучення громадян змінилася по-різному: представники органів місцевого самоврядування відзначили, що почали активніше поширювати інформацію через соціальні мережі, створювати нові групи у чатах та месенджерах. Нові канали комунікації стали ефективними для оперативного інформування про повітряні тривоги, гуманітарну допомогу та взаємодію з внутрішньо переміщеними особами. Також зросли інтенсивність і оперативність інформування громадян, а жителі стали уважніше стежити за

офіційними каналами комунікації місцевих органів влади.

Значення інноваційних електронних інструментів участі громадян до вирішення питань набуває все більшої ваги. Особливу роль відіграє електронна петиція, яка стала ефективним засобом колективного онлайн-звернення жителів громади. Вона дозволяє громадянам порушувати проблемні питання та пропонувати конкретні шляхи їх вирішення, сприяючи більш активній участі у процесах місцевого самоврядування.

Окрім електронних петицій, багато інших форм громадської участі можна ефективно реалізувати в онлайн-форматі: проведення круглих столів, конференцій, а також діяльності консультативно-дорадчих органів, таких як громадські ради чи експертні комісії; організовувати електронні опитування щодо актуальних питань громади чи проєктів рішень ради, використовуючи офіційний сайт, соціальні мережі, месенджери або Google-форми; навіть звітування місцевого голови та депутатів ради можливо провести в онлайн-режимі, якщо безпекова ситуація не дозволяє безпосереднє спілкування з жителями. Крім того, проєкти міжнародної технічної допомоги пропонують безкоштовні рішення для впровадження інструментів електронної демократії в громадах. Головним чинником їх успішного впровадження є політична воля місцевих органів влади.

7. Розглянуто нові можливості цифровізації, web-технологій, smart-рішень та електронної демократії, що сприяє еволюції концепції «Громадська участь» від 2.0 до 4.0. Зокрема, одним із ключових напрямів забезпечення ефективності процедур участі громадян у процесах повоєнного відновлення стало впровадження онлайн-платформ для взаємодії органів виконавчої влади з громадянами. Серед найефективніших способів інформування громадськості виділяються офіційні сайти та профілі органів місцевого самоврядування в соціальних мережах. Проте цей спосіб не завжди забезпечує розробку ефективних рішень, адже частіше виконує роль першого кроку до участі за концепцією «Громадська участь 2.0», ніж гарантує обов'язкове врахування зворотного зв'язку. Крім того, такі формати можуть бути вразливими до

маніпуляцій, що впливають на громадську думку щодо місцевих ініціатив.

Доведено, що у процесі реалізації концепції «Громадська участь 2.0» стейкхолдерами виступають всі зацікавлені сторони, починаючи з державних інституцій і закінчуючи представниками громадянського суспільства, чия роль в управлінні дедалі більше опосередковується завдяки використанню цифрових сервісів та web-технологій. Інтернет-платформи, блоги, месенджери та соціальні мережі стали невід'ємною частиною діяльності стейкхолдерів у цьому процесі. Удосконалення існуючих інструментів громадської участі у повоєнному відновленні громад шляхом впровадження концепції «Громадська участь 2.0» передбачає, що органи публічної влади застосовують цифрові інноваційні технології та інструменти електронної демократії для ухвалення рішень і забезпечення ефективного зворотного зв'язку з громадянами.

Процес залучення стейкхолдерів до цифрової трансформації включає активізацію діяльності інститутів громадянського суспільства, зокрема через використання інформаційно-комунікаційних технологій і інструментів електронної демократії. Це закріплено в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Серед основних проблем і ризиків, які виникають під час впровадження концепції «Громадська участь 2.0» та використання технологічних рішень на основі web 2.0 у процесах і проєктах відновлення в умовах війни та післявоєнного періоду, як на державному рівні, так і на рівні громадських ініціатив, варто виділити дублювання функціоналу різних інституцій і інформаційного контенту

З початку повномасштабного вторгнення РФ важливим стейкхолдером у процесі громадської участі став загальноукраїнський волонтерський рух, представлений численними волонтерськими організаціями. Цю ефективність забезпечило активне використання електронних комунікацій, соціальних мереж і різних месенджерів, які допомагали організовувати діяльність у складних умовах. Прикладами результативності такої діяльності є регулярні збори коштів для потреб військових, включаючи придбання техніки, засобів

безпеки, медичних препаратів тощо. У соціальних мережах постійно з'являються заклики до підтримки, і вони часто знаходять відгук, що свідчить про високий рівень довіри з боку суспільства.

Впровадження смарт-рішень у процеси залучення та участі громадян до вирішення проблем, пов'язаних із воєнною та повоєнною відбудовою, передбачає створення інтерактивної інфраструктури, яка здатна забезпечувати зворотний зв'язок та ефективно реагувати на найгостріші потреби мешканців. Смарт-сервіси повинні враховувати всі особливості, бути інклюзивними та залучати різні соціальні і вікові групи населення, зокрема людей із обмеженими можливостями. Такий підхід сприятиме не лише відновленню, але й забезпеченню сталого розвитку, посиленню громадської активності та участі та підвищенню довіри до місцевої влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко А. О. Оцінювання зрілості органів місцевого самоврядування великих міст України у сфері впровадження концепції «Smart City» у повоєнний період. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. №4. С. 190–197. URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.29>
2. Андрійчук Т. С. Посилення механізмів деліберативної демократії для належного врядування в Україні. *Politicus*. 2022. № 2. С. 7–13.
3. Антонова Л. В., Антонов А. В., Івашова Л. М. Інформаційно-комунікаційні інструменти забезпечення ефективного врядування в Україні на державному та регіональному рівнях. *Публічне адміністрування та публічне управління*. 2023. № 1(36). С. 10-17.
4. Брайсон Дж. Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій / пер. з англ. А. Кам'янець. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
5. Валецький О. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства. Київ : Вид-во НАДУ. 2007. 217 с.
6. Варягіна А. А. Розвиток форм інтернет-участі громадян у соціально-політичних процесах сучасності. *Проблеми політичної психології*. 2015. Вип. 2 (16). С. 166-177. URL: http://psy-lpr.at.ua/Materials/zb2_16_.pdf
7. Відкрите місто. URL: <https://old.opencity.in.ua/#r=UA>
8. Гаєвський Б. А. Політичне управління : навч. посіб. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 160 с.
9. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4(29). №2. С. 8–13.
10. Галіцина Н. Принципи «good governance» і «good administration» в адміністративному праві. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 13. С. 101-111. URL: <http://dx.doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.12>

11. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування. *Передові відкриття сучасної науки: досвід, підходи та інновації* : матеріали III Міжнародної науково-теоретичної конференції, 20 січня 2023 р. Амстердам. Нідерланди: Європейська наукова платформа, 2023. С. 91–93.
12. Грішина Н. В. Принципи доюрочесності та належного врядування у публічному управлінні. *Право та інновації*. 2020. № 1. С. 75-79.
13. Громадський простір. URL: <https://www.prostir.ua/?news=byudzhet-uchasti-v-umovah-vijny-yak-na-harkivschyni-rozpodilyayut-koshty-na-hromadski-initsiatyvy>
14. Громадянське суспільство України в умовах війни. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Громадянське%20суспільство%20в%20умовах%20війни%202022pdf>
15. Грузд М. Активізація громадської участі в управлінні розвитком об'єднаних територіальних громад. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series*. 2022. № 25 (53). С. 57–65.
16. Гумен Ю. Методологічна основа процесу демократичного врядування в теорії державного управління. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2021. № 2(25). С. 681-694.
17. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський та ін. Київ : Знання, 2004. 342 с.
18. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.
19. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 року № 263. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-п>
20. Диджиталізація українських громад: лідери цифрової

трансформації обговорили можливості та перспективи. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/16255>

21. Добро.ua. URL: <https://dobro.ua>

22. Дослідження «Стан інформування і залучення жителів громад в умовах воєнного стану». *Шведсько-український проєкт PROSTO «Підтримка доступності послуг в Україні»*. URL: <https://prosto.in.ua/ua/novyny/novyny/rezultati-doslidzhennya-stan-informuvannya-i-zaluchennya-zhiteliv-gromad-v-umovakh-voennogo-stanu>

23. Дослідження: «Вплив воєнного стану на громадську участь в Україні». URL: <https://rm.coe.int/research-influence-of-martial-law-on-the-civil-participation-in-ukrain/1680a79d85>

24. Другиля Н. Сучасні аспекти співпраці органів державної влади та організації громадянського суспільства в контексті запровадження належного врядування. Збірник наукових праць *Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 1. С. 48-57.

25. ЕкоГромада. URL: <https://ecocommunity.gov.ua>

26. Запит на публічну консультацію. URL: <https://vcentri.com/pub/>

27. Зарічний О. А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01 ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. 229 с

28. Інформаційно-аналітичні матеріали про громадські ради. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali>

29. Карамишев Д., Дзюндзюк В. Цифрові сервіси як інструменти впровадження концепції «громадська участь 2.0» у повоєнне відновлення в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2(63). С. 84–98

30. Керівні принципи щодо громадської участі у процесі прийняття політичних рішень (Прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 27 вересня 2017 року на 1295-му засіданні заступників міністрів. *Офіційний сайт Ради Європи*. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-on-civil-participation-in-political>

decision-making/168076e135

31. Клімушин П. С. Стратегії та механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві : монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ»Магістр», 2016. 524 с.

32. Князев С.І. Європейський досвід розвитку смарт-промисловості. *Економіка промисловості*. 2020. № 2 (90). С. 27–53.

33. Комарова К., Ковальчук Н. Ключові принципи забезпечення транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 2. С. 28-34.

34. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

35. Кормич А. І. Демократичні інновації у публічному управлінні: поняття та типологія. *Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю. М. Оборотова : (до 75-річчя від дня народж. д. ю. н., проф. Ю. М. Оборотова) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(Одеса, 17 верес. 2021 р. / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія»; за заг. ред. А. Ф. Крижановського. Одеса : Фенікс, 2021. С. 110–114.*

36. Кормич Л. І., Кормич А. І. «Держава в смартфоні» як тренд сучасних концепцій урядування та демократії: політична та правова практика України. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 71. С. 5–12. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.1>

37. Кухарева Г. П. Належне урядування як шлях до становлення дієвої системи публічного управління в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3. С. 76–83.

38. Лебідь А. Є., Назаров М. С. Інструменти та механізми взаємодії влади і громадськості : навчально-методичний посібник. Суми : Вид-во СумДУ, 2021. 92 с.

39. Левченко Д.С. Взаємодія громадськості та держави у сфері публічного адміністрування в Україні. *Правове забезпечення адміністративної*

реформи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. №4. С .177-180 URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_2/41.pdf

40. Лукашевський Ю.О. Вдосконалення методики вибору інструментарію форм участі мешканців у місцевому самоврядуванні. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. №2 (20). С. 217-224.

41. Лукашевський Ю.О. Основні характеристики участі громадян у місцевому самоврядуванні. *Бізнес Інформ*. 2022. № 2. С. 112–117.

42. Мажола П.Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4 (5). С. 13–18.

43. Маркетплейс цифрових продуктів та рішень для громад. *Міністерство цифрової трансформації України*. 2023. URL: <https://market.hromada.gov.ua>

44. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право. Київ : Ваїте, 2014. 376 с.

45. Метеленко Н. Г., Сіліна І. В., Радзівіло І. В., Сумма В. С. Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика : монографія / за ред. В. Г. Воронкової, Н. Г. Метеленко. Львів, Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 354–357.

46. Механізми та процедури залучення громадськості до прийняття рішень. *Офіційний сайт НАДС України*. URL: <https://nads.gov.ua/nads-u-mezhah-povnovazhen-rozglyanulo>

47. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки : затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/68/2016?lang=uk>.

48. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/natsionalna-stratehiia>

spriannya-rozvytku-hromadianskoho- suspilstva-v-ukraini-na-2021-2026-roky

49. Омеляненко В. А., Кравченко Ю. А., Вернидуб М. О. Науково-методичні аспекти оцінювання впливу смарт-інфраструктури на розвиток громад. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2023. № 8 (76). С. 98–106.

50. Опитування проєкту «Link for Change: Engaging stakeholders for user-centric digital public services» – «Зв'язок заради змін: залучення стейкхолдерів для забезпечення клієнтоцентричності цифрових публічних послуг», що реалізовано Шведським Інститутом в Україні на базі міської ради міста Дніпра. 2021. URL: <https://forms.gle/G7D28vzotNusgFQHA>

51. Панченко Г. Громадська участь як механізм реалізації громадського контролю в системі публічного управління. *Наукові перспективи*. 2023. № 3(33). С. 454-457. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3\(33\)-454-467](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-3(33)-454-467)

52. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 77: частина 1. С. 117–123.

53. План заходів до 2024 року щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-plan-zakhodiv-do-2024-roku-shchodo-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-spriannya-rozvytku-hromadianskoho-suspilstva-v-ukraini-na-2021-2026-roky>

54. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства : монографія / за ред. О. В. Шаповалової, К. В. Єфремової. Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2023. 292 с.

55. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

56. Про внесення змін до Закону України «Про місцеве

самоврядування в Україні» щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування : Закон України від 22.02.2024 № 3590-IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text>

57. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 3 січня 2011 року № 2939-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17#Text>

58. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів від 3 листопада 2010 р. № 996. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/conv#Text>

59. Про засади державної регіональної політики: Закон України № 5323. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/225907.html>

60. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>

61. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів від 5 листопада 2008 р. №976. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF/conv#Text>

62. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>

63. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389- VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

64. Про публічні консультації : Закон України від 20.06.2024 № 3841-

IX. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3841-20#Text>

65. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 797-р. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>

66. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження від 15 травня 2013 року № 386-р. *Урядовий портал.* URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577>

67. Пухтинський М. Трансформація врядування в Україні в конституційно-правовому дискурсі *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 219-227.

68. Рада Європи (2011a). Резолюція 326, Участь громадян на місцевому та регіональному рівнях у Європі. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1854777&Site=Congress>

69. Світлана Літвінчук: коли збираємось, то з маленької думки розвиваємо великі ідеї. *Громадський простір*. 18.10.2022. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=svitlana-litvinchuk-koly-zbyrajemos-to-z-malenkoji-dumky-rozvyvajemo-velyki-ideji>

70. Сесія Миколаївської міської ради. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/@mykolaivrada>

71. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні (2022–2023 рр.): аналіт. доп. / В.Г. Потапенко, Ю.А. Тищенко, Ю.Б. Каплан та ін.; за ред. В.Г. Потапенка, Ю.А. Тищенко, Ю.Б. Каплан. Київ : НІСД, 2023. 91 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.01>.

72. Сучасні онлайн-інструменти участі громадськості. *Інститут місцевого розвитку*. URL: https://www.mdi.org.ua/images/2024/062024/19____.pdf

73. Теми для обговорення. *Соціально активний громадянин*. URL: <https://www.citizen.omr.gov.ua>

74. Трещов М., Хохба О. Удосконалення методології смартизації управління розвитком територій. *Науковий вісник: Державне управління* 2023. №1 (13). С. 178–194.
75. Участь громадськості в процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах-членах Ради Європи. URL:http://ecnl.org/wp-content/uploads/2016/08/Overview-of-participation-standards_Ukr.pdf
76. Філіппова В. Д., Буканов Г. М. Залучення та розширення можливостей місцевих громад у вирішенні питань локального розвитку. *Вісник ХНТУ*. 2021. № 3 (78). С. 169–174.
77. Формування «розумної спеціалізації» в економіці України : колективна монографія / за ред. І. Ю. Єгорова; ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2020. 278 с.
78. Хейна М. Тренди соціальних мереж 2024. *Banner Boo*. 05.01.2024. URL: <https://bannerboo.com/ua/blog/trendy-sotsialnykh-merezh/>
79. Цифрова демократія: презентовано прототип платформи eIDEA. *Dream Новини*. 07.05.2024. URL: <https://dream.gov.ua/ua/news/article-39>
80. Чабан О. О. Сучасні технології залучення громадян до вироблення державно-управлінських рішень. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/3/13.pdf>
81. Шайгородський Ю. Криза суспільної довіри: суперечність між очікуваннями та реальністю. *Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації* / за ред. О. Майборода. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 8-31.
82. Шевченко А.В. Стратегічні пріоритети впровадження смарт-спеціалізації у промисловості України. *БІЗНЕС-ІНФОРМ*. 2019. № 10. С. 130–135
83. Шевчук Б. М. Європейські принципи належного врядування та реформа системи органів виконавчої влади в Україні. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_9_8

84. Шиць О.Р. Зниження рівня індеферентності стейкхолдерів для забезпечення розвитку розумного міста. *Сучасні проблеми управління. Шлях до сталого миру після війни: держава, бізнес, інновації*: зб. матеріалів XII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 24 лист. 2023 р. / уклад.: А.А. Мельниченко, О.А. Акімова, А.М. Іщенко, О.Р. Шиць. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2023. С. 222–223.

85. Що таке молодіжні ради та чому вони є важливим інструментом впливу молодіжного голосу? *Громадський простір*. 19.01.2023. URL: <https://www.prostir.ua/?news=scho-take-molodizhni-rady-ta-chomu-vony-je-vazhlyvym-instrumentom-vplyvu-molodizhnoho-holosu-na-suspilstvo-naskilky-molod-obiznana-schodo-molodizhnyh-rad-ta-jih-perevah>

86. Arnstein Sherry R. A Ladder of Citizen Participation. *JAIP*. 1969. Vol. 35. No. 4. P. 216-224. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01944366908977225>

87. Barber B. Participatory Democracy. *The Encyclopedia of Democracy*. London: Routledge, 1995. P. 921–924.

88. Bellamy C. Modeling Electronic Democracy: Towards Democratic Discourses for an Information Age. *Democratic Governance and New Technology. Technologically Mediated Innovations in Political Practice in Western Europe*. 2000. P. 33–53. <https://doi.org/10.4324/9780203449738>

89. Chadwick A. Web 2.0: New challenges for the study of e-democracy in an era of informational exuberance. *A Journal of Law and Policy*. 2009. No. 5(1). P. 9–41. URL: <https://doi.org/10.7551/mitpress/9006.003.0005>

90. Chambe S. Deliberative Democratic Theory. *Annual Review of Political Science*. 2003. № 6. P. 307-326.

91. Code of Good practice for civil participation in the decision-making process. Revised, adopted by the Conference of INGOs on 30 October 2019. *rm.coe.int*. URL: <https://rm.coe.int/code-of-good-practice-civil-participation-revised-301019-en/168098b0e2>

92. Coleman S., Blumler J. G. The Internet and democratic citizenship:

Theory, practice and policy. Cambridge : Cambridge University Press. 2009. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511818271>

93. Council of Europe Action Plan for Ukraine “Resilience, Recovery and Reconstruction” 2023-2026. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-eng/1680aa8280>

94. Dahlberg L. Re-constructing digital democracy: An outline of four “positions.” *New Media & Society*. 2011. No. 13(6). P. 855–872. URL: <https://doi.org/10.1177/1461444810389569>

95. Dikopoulou A., Mihiotis A. The contribution of records management to good governance. *The TQM Journal*. 2012. No. 24. P. 123-141. URL: <https://doi.org/10.1108/17542731211215071>

96. European Governance. A White Paper. Commission of the European Communities. COM (2001). *ec.europa.eu*. URL: http://ec.europa.eu/governance/contrib_efc_en.pdf

97. Fuchs D. Participatory, liberal and electronic democracy. Participatory democracy and political participation: Can participatory engineering bring citizens back in. London : Routledge, 2007. 251 p.

98. Gibson R., Cantijoch M. Conceptualizing and measuring participation in the age of the Internet: Is online political engagement really different to offline? *The Journal of Politics*. 2013. No. 75(3). P. 701–716. URL: <https://doi.org/10.1017/s0022381613000431>

99. Key Asks. SDG 17: Partnerships For The Goals. 2023 SDG National Reviews. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/media/138171/file/SDG%2017%202023%20rev.pdf>

100. Kyiv Smart City. URL: <https://kyivsmartcity.com>

101. Landemore H. Deliberative Democracy as Open: Not (Just) Representative Democracy. *Daedalus*. 2017. No. 146(3). P. 51–63. URL: https://doi.org/10.1162/DAED_a_00446

102. Lindner R. et al. Electronic democracy in Europe: an introduction. *Electronic Democracy in Europe*. 2016. P. 1-21. URL:

http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-27419-5_1

103. Mansbridge J. et al. *A Systemic Approach to Deliberative Democracy. Deliberative Systems*. Cambridge : Cambridge University Press, 2012. P. 1–26. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139178914.002>

104. Parvin Ph. *Democracy Without Participation: A New Politics for a Disengaged Era*. *Res Publica*. 2018. No. 24. P. 31-52. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11158-017-9382-1>

105. Pragma: Новели Закону України «Про публічні консультації». *EBA*. 21.20.2024. URL: <https://eba.com.ua/pragma-novely-zakonu-ukrayiny-pro-publichni-konsultatsiyi/>

106. Principles of Good Governance. *www.coe.int*. URL: <https://www.coe.int/en/web/good-governance/12-principles>

107. Scilegell K. *Complesso de Ideologia in sistema politico*. Milano: SD, 1991. 311 p.

108. Smart specialization / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/doc-gener/guides/smart_spec/strength_innovregions_en.pdf